

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський національний технічний університет

Економічний факультет
Кафедра історії, археології, інформаційної та архівної справи

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри ІАІАС,
доктор історичних наук,
професор

_____ Василь ОРЛИК
« _____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти

на тему:

**«Документаційна складова інвентаризації
пам'яток історії та археології»**

Виконав: здобувач вищої освіти
VI курсу, групи ІС-20
ОПП «Інформаційна, бібліотечна
та архівна справа»
спеціальності 029 «Інформаційна
бібліотечна та архівна справа»

_____ ГОРНОСТАЙ Олексій Олександрович
« _____ » _____ 2024 р.

Керівник роботи:

кандидат історичних наук, доцент

_____ Микола ТУПЧІЄНКО
« _____ » _____ 2024 р.

Рецензент:

к. пед. н., директор Кропивницького фахового
коледжу Приватного вищого навчального
закладу «Університет сучасних знань»

_____ Тетяна ШИШКІНА

ЗМІСТ

ВСТУП

Розділ 1. Проблема вивчення охорони культурної спадщини України в науковій літературі

- 1.1 Історія становлення пам'яткоохоронної справи в Україні
- 1.2 Джерельна база дослідження
- 1.3 Методи дослідження

Розділ 2. Правове регулювання культурною спадщиною, управлінські функції та процеси організації використання та охорони пам'яток на місцях.

2.1 Правові основи пам'яткоохоронної діяльності в Україні

2.3. НДП «Археолог» - історія, функції, завдання

Розділ 3. Документаційне забезпечення інвентаризації пам'яток археології та історії

3.1 Документаційне складова інвентаризації пам'яток археології

3.2 Документаційна складова інвентаризації пам'яток історії (фортеця, меморіальні цвинтарі, пам'ятні місця) – розпорядчі документи, документи польового дослідження, звітні документи

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Додатки

ВСТУП

Актуальність. Інвентаризація пам'яток археології та історії – є невід'ємною складовою заходів по охороні культурної спадщини. Стан і характер останньої, в свою чергу, виступає показником зрілості суспільства, яке цілком усвідомлює значення охорони культурної спадщини у формуванні власної етнічної та національної ідентичності, в усвідомленні місця своєї країни в історичних процесах розвитку всього людства.

Водночас, інвентаризація пам'яток культурної спадщини, включно з пам'ятками археології та історії є обов'язковою умовою здійснення успішного управління цією спадщиною всі рівнях – від територіальної громади до держави в цілому, успішній взаємодії в цій діяльності з міжнародними органами (ЮНЕСКО) та громадськими організаціями. Оскільки саме інвентаризація пам'яток дає змогу здійснити моніторинг їх стану, кількісних показників як в цілому по країні, так і по окремим громадам, проведення класифікації пам'яток за типами, визначення превалювання одних типів над іншими по регіонам і громадам, виявлення причин цього явища, а також усвідомлення причин нерівномірного виявлення пам'яток окремих типів, наприклад курганів та курганних груп в степовій та лісостеповій частинах України тощо. У всьому цьому визначне місце займає ведення супровідної та формування підсумкової за результатами інвентаризації документації.

На разі в Україні відсутній єдиний стандарт такої документації. Мають місце лише базові вимоги Міністерства культури України до фіксації пам'яток на місці їх розташування, основних компонентів структури паспорту пам'ятки тощо. Тому набуває виняткової **актуальності** дослідження документаційної складової інвентаризації пам'яток історії та археології у світлі вироблення загальнодержавних стандартів. Актуальність цих досліджень набуває виняткової ваги в зв'язку з тим, що пам'ятка поряд реальним існуванням набуває ще й суто інформаційну форму, а тому від

якості складеної документації залежить повнота інформації про пам'ятку, особливо на випадок її пошкодження чи руйнування в майбутньому, що в умовах війни росії проти України набуває особливої загрози в ході бойових дій.

Відповідно в цій кваліфікаційній роботі ми зосередилися на аналізі документаційної складової інвентаризації, що проводилася на території Кіровоградської області приватним НДП «Археолог», оскільки в 2019 р. Міністерством культури України документи інвентаризації пам'яток культурної спадщини, сформовані цим підприємством, були визнані як найкращі і найбільш змістовні.

Мета даної роботи – аналіз, класифікація та вивчення структури документаційної складової інвентаризації пам'яток історії та археології на території Кіровоградської області, здійснене НДП «Археолог». Визначену мету планується досягнути шляхом розв'язання наступних **завдань**:

1. Вивчити історію становлення пам'яткоохоронної справи в Україні.
2. Охарактеризувати методи та джерельну базу дослідження;
3. Дати характеристику правових основ проведення інвентаризації пам'яток археології та історії в Україні.
4. Вивчити історію та функціональну спрямованість НДП «Археолог».
5. Проаналізувати документаційну складову інвентаризації пам'яток археології:
  6. Аналізувати документаційну складову інвентаризації пам'яток історії

Об'єктом даного дослідження є документи, що супроводжують та формуються за результатами інвентаризації пам'яток історії та культури на території Кіровоградської обл.

Предметом дослідження є документацій на складову інвентаризації пам'яток історії та археології що була здійснена НДП «Археолог» на території Кіровоградської області.

Територіальні межі дослідження визначаються в межах Кіровоградської області, оскільки НДП «Археолог» уповноважений здійснювати свою діяльність в межах цієї області.

Хронологічні межі дослідження складають часовий відрізок з 2013 р. по сучаснь, що обумовлене часом створення та існування НДП «Археолог».

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше вивченню сучасну документаційну складову інвентаризації пам'яток історії та археології в межах Кіровоградської області, яка раніше ніколи не була предметом спеціальних наукових досліджень, та у визначенні перспектив розвитку даного напрямку документування інформації.

Практичне значення дослідження спрямоване на поліпшення складання супровідної та звітної документації за результатами інвентаризації пам'яток історії та культур не лише на Кіровоградщині, а й в масштабах України

Крім того, матеріали дослідження можуть бути використані у викладанні таких навчальних курсів для студентів спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», як: «Аналітико-синтетичне опрацювання інформації», «Методика польових археологічних досліджень», «Основи пам'яtkознавства», «Документно-інформаційні комунікації» та ін.

Структура та зміст роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (47 позиції) та 15 додатків. Загальний обсяг роботи становить 61 сторінку.

У вступі обґрунтовано актуальність, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи, наукову новизну та практичне значення дослідження.

У першому розділі роботи проаналізовано вивчення становлення пам'яткоохоронної справи в Україні; розглянуто методи та джерельну базу дослідження.

У другому розділі вивчено правові аспекти здійснення пам'яткоохоронної справи в Україні, включно з інвентаризацією пам'яток, показано сучасний стан, розкрито історію становлення та основні функціональні спрямування приватного НДП «Археолог».

У третьому розділі безпосередньо проаналізовано документаційну складову інвентаризації пам'яток археології (курган, курганна група, мегаліти тощо), а також пам'яток історії (фортеця).

У висновках висвітлено основні результати дослідження.

Розділ 1.

Проблема вивчення охорони культурної спадщини України в науковій літературі

1.1 Історія становлення та діяльності пам'яткоохоронної справи в Україні .

Охорона культурної спадщини держави - є показником цивілізованості її суспільства. Відтак демонстрація приналежності сучасної незалежної держави Україна до європейської цивілізації має підкріплюватися й відповідним відношенням до культурної спадщини минулого на різних рівнях: ментальному, правовому, організаційному та дієвому. Адже національній культурі може розвиватися лише тоді, коли базується на міцних підвалинах пам'яткоохоронних здобутків, що мають глибинні корені в минулому.

Вивчення, збереження та охорона пам'яток в Україні відзначаються давніми традиціями. Ще з Київської Русі відомі зібрання рукописних книг, ікон, інших реліквій, видатні архітектурні споруди. У ранньомодерний час значний внесок у дослідження і збереженні київських старожитностей належить визначному церковному і культурному діячеві, митрополитові П. Могилі та гетьманові І. Мазепі. Завдяки їх заходам було відбудовано Софійський собор, здійснено роботи з відбудови церкви Спаса на Берестові, Василівського (Трьохсвятительського) храму, Михайлівської церкви Видубицького монастиря, Успенського собору Києво-Печерської лаври, а протягом 1687-1706 рр. за участі І. Мазепи або його коштом в Україні було побудовано та реставровано не менше 20 церковних і світських споруд. Врешті з ініціативи П. Могилі к 1635 р. на руїнах Десятинної церкви були проведені археологічні розкопки, під час яких вдалося віднайти саркофаг князя Володимира Святославовича [27, с. 82-83]. В період Гетьманщини пам'яткоохоронна робота хоча носила епізодичний характер, але все ж

знайшла продовження у діяльності митрополита Р. Заборовського, гетьманів Д. Апостола та К. Розумовського тощо.

Вагомими факторами, що негативно вплинули на долю національної культурної спадщини, стали втрата українцями власної державності - Гетьманщини, розчленованість українських земель між державами-сусідами, мали місце останньої третини XVIII - початку XIX ст., коли етнічні українські землі виявилися поділеними між Російською та Австрійською (з 1867 р. - Австро-Угорською) імперіями. Означена історична обставина обумовила певні відмінності процесу пам'яткоохоронної діяльності на різних українських територіях впродовж XIX - початку XX ст. Водночас, саме в цей період тут відбувається зародження і становлення справді наукових засад вітчизняної пам'яткоохоронної роботи, здійснюються спроби створити систему охорони пам'яток. Причиною цього стало те, що історичні, духовні, художньо-мистецькі, політичні та інші цінності були тісно пов'язані з актуальними проблемами, які хвилювали суспільні кола тогочасної Європи, включно з обома імперіями. Але мотиви в зростанні інтересу до пам'яток минулого у влади і підкореного населення було різним. Для властей пам'ятки мали слугувати фактором обґрунтування «законних прав» на підконтрольні українські землі, тоді як для українського народу культурна спадщина виступала свідченням його історичної самобутності, могутнім засобом для його кращих представників у справі виховання національної самосвідомості. Оцінюючи вітчизняне пам'яткознавство XIX - початку XX ст., зокрема, пам'яткоохоронну справу, варто пам'ятати, що ця діяльність не поступалася кращим європейським зразкам, які іноді з запізненням демонстрували усвідомлення необхідності збереження пам'яток для майбутніх поколінь.

Активізації уваги широких кіл української громадськості до пам'яткоохоронної роботи сприяли події 1917-1921 рр. Ця справа була невід'ємною частиною загального державотворчого процесу, розглядалася як важливе джерело культурного відродження, переконливе свідчення історичної самобутності. Однак історична ситуація не дозволила втілити в

життя багато починань у пам'яткоохоронній діяльності. Чимало з нереалізованих ініціатив у цій галузі стали невід'ємною складовою українського відродження, ініційованого політикою українізації. Проте вони незабаром вступили у протиріччя з сталінським курсом, наслідком чого стало нищення багатьох з них, особливо пам'яток сакрального мистецтва та архітектури. Втрати, завдані культурній спадщині України, були примножені нечуваним нищенням її нацистами в ході тимчасової окупації українських земель під час Великої Вітчизняної війни.

Повоєнні десятиліття в Радянській Україні ознаменувалися суперечливими заходами щодо охорони пам'яток. Визначальний вплив тут мала політична ситуація в Радянському Союзі, насамперед зміни у керівництві країни та бачення ним перспектив її розвитку. Відбувалося складання правових засад пам'яткоохоронної справи, формування й розгортання діяльності відповідних державних органів. Активізація громадськості у цій галузі знайшла вияв у створенні 1966 р. Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПК). Одержали подальший тозвиток концептуальні засади пам'яткоохоронної справи, здійснювалась участь в роботі міжнародних організацій, що займалися збереженням культурної спадщини, пам'ятки бралися на облік, проводилися відновлювальні заходи тощо. Водночас домінував «залишковий» підхід щодо пам'яткоохоронної роботи, яка спрямовувалась насамперед на увічнення й пропаганду історико-революційних, трудових та бойових традицій СРСР. Мало місце масове нищення сакральних архітектурних пам'яток, не були впровадженні реальні механізми, що забезпечували зацікавленість місцевих властей у збереженні вітчизняної культурної спадщини та ін. Ідеологізація пам'яткоохоронної справи викреслювала з свідомості суспільства цілі пласти його колективної пам'яті [30, с. 45—46].

Здобуття Україною незалежності зумовило якісно нові процеси у справі збереження та охорони національної культурної спадщини. Однак доводиться

констатувати, що, незважаючи на ухвалені правові підвалини, проведення різних заходів, ця галузь переживає непрості часи. Зокрема, непоодинокими є факти занепаду і навіть руйнування об'єктів не лише місцевого, а й національного і світового рівня, втрати унікального вигляду міських центрів, ландшафтних зон тощо. Це негативно впливає на формування не тільки естетичних смаків населення, а насамперед його державницького світогляду. Між тим майбутнє країни залежить не тільки від економічного стану, а й від високої самосвідомості та культурного рівня народ

Саме такими можна бачити тло та зміст вітчизняної пам'яткоохоронної діяльності в Україні впродовж ХІХ - початку ХХІ ст.

У контексті означеної теми більш детально зупинемося на розвитку сучасної пам'яткоохоронної діяльності в Україні, оскільки саме в цей час закладаються основи правових, організаційних та методичних засад цієї сфери життя українського суспільства.

Народження і становлення незалежної України поставило на порядок денний вироблення нових підходів до проблем збереження та охорони її культурної спадщини. Головним завданням тут стало відповідне нормативно-правове забезпечення цієї важливої справи. Воно охоплювало й охоплює нині такі складові, як відмову країнського законодавства у цій галузі від ідеологічних нашарувань радянської доби, вироблення нових законів, орієнтованих насамперед на збереження автентичних пам'яток національної культури, вихід юридичного забезпечення пам'яткоохоронної справи України на рівень міжнародних стандартів.

Правовим фундаментом для розвитку галузевого законодавства стала Конституція України 1996 р. Основи правової охорони культурної спадщини закріплено її 54 та 66 статтями. До і після ухвалення Конституції українська держава прийняла низку законів, підзаконних нормативно-правових актів, відомчих та інших розпоряджень, які мають юридичну силу і спрямовані на

вироблення нової концепції стосовно збереження та охорони культурної спадщини України. До них відносяться насамперед закони України «Основи законодавства про культуру» (1992 р.), «Про національний архівний фонд та архівні установи» (1993 р.), «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995 р.), «Про музеї та музейну справу» (1995 р.), «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.), «Про охорону археологічної спадщини» (2004 р.), Про тимчасову заборону приватизації пам'яток культурної спадщини» (2005 р.) та ін. [2;3;4;5;6]

Складовою частиною правової бази пам'яткоохоронної роботи є також укази Президента України «Про заходи щодо відтворення видатних пам'яток історії та культури» (1995 р.), «Про День пам'яток історії та культури» (1999 р.), відповідні постанови Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, зокрема, «Про затвердження порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» (2001 р.), «Про затвердження порядку укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини» (2001 р.), «Про утворення Державної служби охорони культурної спадщини» (2002 р.) [18;19; 20] та ін.

Створення впродовж двох десятиліть існування незалежної України оптимальної правової бази пам'яткоохоронної справи доповнилося організацією й розгортанням діяльності відповідних державних структур. На початках реформування пам'яткоохоронної галузі згідно з рішенням вищих законодавчих та виконавчих органів влади головними державними інституціями тут залишалися Міністерство культури (яке неодноразово змінювало свою назву) та Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики (Міністерство регіонального розвитку та будівництва України). Для вирішення невідкладних проблем пам'яткоохоронної справи, пов'язаних насамперед з поповненням культурної спадщини держави, у 1992 р. була створена Національна комісія з питань розшуку та поарнення в Україну втрачених культурних цінностей (функціонувала до кінця 1999 р.). Її

наступницею стала Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України (2000-2011 рр.).

На підвищення дієвості та розширення масштабів пам'яткоохоронних заходів спрямовувалася діяльність створеної у 2002 р. Державної служби охорони культурної спадщини. У 2006 - 2011 рр. її функції перейняла Державна служба з питань національної культурної спадщини. В межах компетенції цих органів перебували розробка і подання на погодження з Міністерством культури України проектів державних програм охорони культурної спадщини, ведення Державного реєстру нерухомих пам'яток України, виявлення, дослідження та документування об'єктів культурної спадщини, ведення списків цих об'єктів, підготовка пропозицій щодо вилучення пам'яток із Державного реєстру нерухомих пам'яток України, підготовка подзвіж Кабінетові Міністрів пропозицій щодо занесення у зазначений реєстр пам'яток національного значення, обґрунтування пропозицій про знесення, зміну та переміщення (перенесення) пам'яток тощо. «Після Указу Президента України (грудень 2010 р. ж, постанови Кабінету Міністрів (березень 2011 р.) щодо оптимізації системи центральних органів виконавчої влади прийняття й ухвалення рішень про пам'яткоохоронну сферу повністю перейшли до компетенції Міністерства культури» [15; 20].

До складу науково-дослідних структур пам'яткоохоронного спрямування заносяться також Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК (він виступає водночас і як громадська організація), Інститут археології НАН України, Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень при Міністерстві культури України (НДПД), Київський науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури і містобудування (ліквідований у 2008 р.), корпорація «Укрреставрація та ін. Повноваження органів охорони культурної спадщини на місцях виконували відповідні підрозділи Ради міністрів Автономної республіки Крим, обласних, міських державних адміністрацій, структур місцевого самоврядування.

Провідними громадськими пам'яткоохоронними організаціями України виступають Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Український фонд культури, Національна спілка краєзнавців, Всеукраїнський фонд хбереження видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені Олеся (Фонд О. Гончара), Українська асоціація захисту історичного середовища та інші. З 2001 р. діяла Міжвідомча рада з питань вивезення, ввезення та поверненню турних цінностей при Кабінеті Міністрів України.

На особливу увагу в пам'яткоохоронній справі незалежної України заслуговує плідна праця Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, першим директором якого був С. Заремба. Сьогодні Центр пам'яткознавства є фаховою науково-дослідною установою в галузі вітчизняного пам'яткознавства, якій належить солідний доробок у теоретичній та практичній гранях цієї діяльності. У складі Центру функціонують відповідні відділи, орієнтовані на дослідження та охорону світських і культових пам'яток різних регіонів України, вчена рада, а також спеціалізована вчена рада із захисту дисертацій за спеціальністю 26.00.05 - «Музеєзнавство. Пам'яткознавство». З 1991 р. Центр є постійним співорганізатором щорічних науково-практичних конференцій, присвячених вивченню пам'яток козацтва [32], науки і техніки тощо.

Вагомим внеском у пам'яткоохоронну справу незалежної України є видання з 1992 р. «Праць Центру пам'яткознавства». Вони публікують статті з теоретичних проблем пам'яткознавства, методичні рекомендації, що стосуються охорони пам'яток, розкривають історію пам'яткоохоронної діяльності наукових товариств, комісій, музеїв, окремих осіб. Велика увага звертається на дослідження історико-культурного середовища, архітектури, культових споруд, пам'яток археології. Окремий розділ видання присвячено публікації документів про пам'яткоохоронну діяльність державних органів, громадських товариств, відомих і малознаних шанувальників старовини.

Серед громадських пам'яткоохоронних структур наймасштабнішу

діяльність проводить УТОПК. Як і раніше, пріоритетом Товариства залишається теоретична безпосередня практична робота з дослідження, охорони та популяризації культурної спадщини - пам'яток археології, історії архітектури і містобудування, науки й техніки, монументального й садово-паркового мистецтва, історичних реліквій козацтва. На це, зокрема, спрямована й реалізація конкретних програм щодо збереження й охорони культурної спадщини, про які йшлося раніше.

Власні статутні завдання Товариство вирішує завдяки успішній діяльності наукових секцій, науково-дослідницьких, культурологічних, просвітницьких установ. В його структурі працюють Центр «Часи козацькі», Український центр історичної некрополістики, Культурологічний центр, Центр дзвонарського мистецтва, ремонтно-реставраційні підрозділи. Вагоме місце в роботі Товариства належить «Віснику Українського товариства охорони пам'яток історії та культури», почав виходити з 1990 р. [30, с. 81]. Зокрема, завдяки «Віснику» новими підходами позначилася пам'яткознавча та пам'яткоохоронна справа України у царині релігії. У 2004 р. «Вісник УТОПК» було перейменовано на «Відлуння віків». Часопис став сучасним авторитетним виданням з якісним науковим та ілюстративним наповненням, для якого характерна широта порушених проблем, властивих пам'яткоохоронній справі незалежної України [24, с. 217-218].

Значну пам'яткоохоронну роботу продовжує здійснювати Український фонд культури. Фонд і надалі виступає ініціатором і сприяє увічненню визначних подій та осіб, створенню та встановленню нових пам'ятників і пам'ятних знаків, охороні поховань і пам'ятних місць діячів світової та української культури, історії, освіти в Україні. Зокрема, постійну увагу Фонд зосереджує на збереженні та впорядкуванні місць, пов'язаних з життям і творчістю Т. Шевченка, охороні заповідної території запорозького козацтва - острова Хортиця. Фонд широко практикує проведення благодійних, вечорів, виставок, концертів, кошти від яких використовує на пам'яткоохороню діяльність. Підвищенню її ефективності сприяє значна популяризаторська

робота Фонду (співучасть у заснуванні і виданні часописів «Пам'ятки України», «Дніпро», газет «Літературна Україна» та «Культура і життя»), організація ним наукових конференцій, лекторіїв, участь у створенні заповідників, меморіальних комплексів, музеїв, реставраційна діяльність тощо. Щоправда, нинішня ситуація, в якій опинилася культурна сфера України, зокрема, мізерне надходження коштів, не дають змоги Фондові і його регіональним осередкам здійснювати всі програми започатковані задля охорони та подальшого розвитку культурного надбання ні початку 1990-х років [30, с 82-85].

Справа збереження і охорони вітчизняної культурної спадщини шляхом відтворення багатьох її неповторних нерухомих об'єктів є предметом діяльності створеного у 1996 р. Всеукраїнського фонду відтворення видатних пам'яток історії та архітектурної спадщини імені О. Гончара. Фонд збирає і спрямовує на відродження пам'яток добродійні кошти і пожертви від фізичних та юридичних осіб, збір в Україні та за її межами. Фонд імені О. Гончара опікується реалізацією «Програми відтворення видатних пам'яток історії та культури України». Програма включає 56 об'єктів-пам'яток X-XIX практично з усіх регіонів України: собори, церкви, костели, мечеті, палаци, са. би, містобудівні ансамблі, фортеці, замки тощо [28, с. 141].

Пам'яткоохоронні заходи державних і громадських структур у другій половині; 1990-х рр. - першому десятилітті ХХІ ст. здійснювалася на підставі низки урядових програм, а також комплексних програм, ініційованих громадськими осередками напередодні і в перші роки незалежності. Однією з них стала Загальнодержавна програма збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004—2010 рр.

Підсумком реалізації цих програм є помітні успіхи в справі охорони національного культурного надбання. В Україні культурна спадщина нараховує (за даними державного обліку) понад 130 тис. нерухомих пам'яток, з них понад 58 тис пам'яток археології (зокрема, 418 - національного значення), більше 51 тис пам'яток історії (зокрема, 142 -

національного значення), майже 6 тис. пам'ят монументального мистецтва (з них 44 - національного значення), 16,3 тис пам'яток архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафту (з них понад 3,5 тис - національного значення). Функціонує 63 історико-культурних заповідники, до складу яких входять комплекси пам'яток, що мають особливу культурну цінність, 13 з них одержали статус національних. Працює також 437 державних (муніципальних) музейних закладів (з них 22 національних), де зберігається понад 11 млн рухомих історичних та культурних пам'яток [46, с. 6]. Водночас в Кіровоградській області на обліку знаходяться 4700 пам'яток археології, які складають 0,5 усіх орієнтовно існуючих пам'яток в області.

Здобутками пам'яткоохоронної діяльності стали широкомасштабне обстеження та охорона місць розташування пам'яток епохи кам'яного та мідно-кам'яного віку, насамперед трипільської культури (Київщина, Кіровоградщина), античних міст-держав (Ольвія, Херсонес), слов'янського та давньоруського періодів. Предметом уваги пам'яткоохоронців є реліквії українського козацтва на Дніпропетровщині, в інших областях Наддніпрянщини; на честь Б. Хмельницького та Д. Вишневецького було відкрито пам'ятні знаки. Здійснені реставраційні роботи в низці культових споруд, зокрема, в церкві Успіння Богородиці с. Пістинь на Івано-Франківщині, іконостаса церкви Різдва Христового з Жовкви на Львівщині, відновлено Михайлівський Золотоверхий собор у Києві, Успенський собор Києво-Печерської лаври, гетьманську резиденцію в Батурині та Чигирині, чимало інших пам'яток державного устрою та суспільного життя України.

У галузі воєнної історії пам'яткоохоронні заходи спрямовувалися на впорядкування братських могил і одиничних поховань. Певна увага відводилася й відводиться охороні пам'яток виробничої діяльності і техніки. Визнанням цінності пам'яток вітчизняної архітектури стало включення у 1998 р. до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО історичного центру м. Львова (близько 2500 об'єктів від XIII ст. до 1930-х рр.). У 2011 р. цієї честі

був удостоєний архітектурний ансамбль колишньої резиденції митрополитів Буковини і Далмації у Чернівцях, де зараз розміщено головний корпус Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича. На сьогодні у Попередньому Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО перебуває від України ще шість історико-культурних об'єктів [30, с. 34, 75].

Раритетні мистецькі цінності передані до Музейного фонду України окремими колекціонерами. Зокрема, колекція «ПлаТар» (пам'ятки античної та скіфської доби, безцінні ювелірні вироби, ін.) була подарована двома українськими колекціонерами С. Платоновим і С. Тарутою. До Львівського Національного музею імені митрополита Андрея Шептицького російський колекціонер І. Возяков повернув викуплений ним за кордоном мистецький шедевр - ікону «Покрова Богородиці» середини XVI ст., яку невідомі викрали зі Львова наприкінці минулого століття [35].

Невід'ємною складовою збереження і охорони пам'яток у незалежній Україні є реставраційні роботи. Визначальний внесок у їх проведення зроблений створеним 1946 р. об'єднанням «Укрреставрація» (нині корпорацією) - провідною в Україні організацією, яка комплексно здійснює роботи з наукових досліджень, проектування, реставрації, відтворення і реабілітації унікальних пам'яток архітектури, історії та культури. Фахівцями цієї організації відновлено понад 1550 пам'яток, серед яких всесвітньовідомі Софія Київська, ансамбль Києво-Печерської лаври,

Андріївська та Кирилівська церкви, Володимирський собор, Мариїнський палац. Національний театр опери та балету в Києві, оперні театри в Одесі, Львові, Чернівцях, фортеці Кам'янця-Подільського, Хотина і Судака, дерев'яні церкви Східної Галичини і Закарпаття, музей Т. Шевченка в Каневі та ін.

Означені здобутки були б неможливими без самовідданої праці таких працівників пам'яткоохоронної сфери як В. Акуленко, В. Вечерський, Б. Возницький, В. Горбик, С. Заремба, В. Касьяненко, А. Квасюк, Б. Колосок, С.

Кот, Р. Мань-ковська, В. Мокрій, О. Молож, М. Откович, А. Непомнящий, О. Нестуля, Л. Прибега, Ю. Савчук, Д. Степовик, Д. Телегін, О. Титова, П. Толочко, П. Тронько. О. Федорук та багато інших.

Зусилля багатотисячної спільноти українських пам'яткоохоронців зосереджуються сьогодні й на роботі над Державним реєстром національного культурного надбання та Зводом пам'яток історії та культури України.

Оцінюючи здобутки вітчизняної пам'яткоохоронної справи за два десятиліття незалежної України, її безпосередні учасники не можуть не звертати уваги на проблеми, упущення, а то й кризові явища, що спостерігаються тут. Про наболілі питання пам'яткоохоронці розповідають через засоби масової інформації, на численних наукових конференціях різних рівнів, апелюють до владних структур. Якщо враховувати правові аспекти проблеми, то спостерігається гальмування процесу вдосконалення нормативно-правової бази через підготовку й ухвалення підзаконних актів стосовно форм власності, шляхів приватизації, прав і обов'язків користувачів і власників пам'яток, ведення реєстру пам'яток. Поряд з розв'язанням цієї проблеми важливим завданням є пошук шляхів залучення до фінансування пам'яткоохоронних заходів позабюджетних коштів від меценатів, благодійників, розробка й правове обґрунтування гнучкої політики користувачів і власників пам'яток. Не до кінця вирішеним залишається питання законодавчого закріплення загальновизнаного права людини на користування культурними цінностями, а також інших гуманітарних прав. Доцільним в українському законодавстві є запровадження категорії пам'яток культури світового значення. Вагомою проблемою залишається відсутність єдиної юридичної термінології в галузі охорони пам'яток [47, с. 9].

Вкрай негативно на стан охорони культурної спадщини України впливає відсутність досконалої структури державного управління в галузі. До сьогодні фактично так і не вирішеною залишається проблема міжвідомчої розпорошеності повноважень, відповідальності щодо пам'яток між відповідними міністерствами, місцевими органами виконавчої влади та

самоврядування. Справа щодо створення чіткої єдиної пам'яткоохоронної вертикалі ускладнилася у зв'язку з ліквідацією у березні 2011 р. Державної служби з питань національної культурної спадщини - урядового органу управління охороною пам'яток у структурі Міністерства культури, а також Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон та Державної архітектурно-будівельної інспекції [15]. Щодо забезпечення наявних органів охорони культурної спадщини відповідною кадровою, науково-дослідною та ремонтно-реставраційною базою, то цей показник знаходиться на недопустимо низькому рівні: громадські музеї, музеї підприємств тощо. Непоодинокими є крадіжки з музейних фондів, підміна оригіналів художніх творів копіями.

Розв'язання цих та багатьох інших існуючих пам'яткоохоронних проблем і Україні бачиться на шляхах удосконалення нормативно-правової бази, популяризації культурної спадщини, зростання її значення в суспільному житті на підґрунті розробки науково-виважених програм, насамперед державних. Потрібна продумана система пам'яткоохоронних заходів, які повинні базуватися на науково обґрунтованій державній політиці, чітких концептуальних засадах, організаційно му та фінансовому забезпеченні.

Величезні можливості для популяризації культурної спадщини та збільшенн її ролі в нинішньому суспільно-економічному житті надає використання пам'яток у вітчизняній та світовій екскурсійно-туристичній практиці. Зокрема, поки-що дуже слабо задіяні в цьому ресурсі держави археологічні пам'ятки. З проблемою використання об'єктів археологічної спадщини в екскурсійно-туристичній діяльності тісно пов'язані актуальні для сьогоденної пам'яткоохоронної практик питання консервації та музеєфікації відкритих археологічних об'єктів, створенн археопарків, археодромів, які нині стали дуже популярними в світі й зовсім відсутні в Україні [47, с. 8-9]. Загалом тенденції ринку останніх років дають підстави стверджувати, що у зв'язку з комерціалізацією екскурсійно-туристичної справ пам'яткоохоронна галузь України може слугувати не останнім

джерелом поповнення бюджету (в тому числі необхідного для реставрації пам'яток). Належна підтримка з боку держави, всього суспільства може принести чималу користь на шляху до визнання культурної спадщини України однією з прибуткових в Європі і світі.

Отже, в цілому культурна спадщина України переживає не кращі часи. Тож представники держави, громадськості, всі, кому не байдужа її подальша доля, повинні усвідомити необхідність дбайливого ставлення до неї, її повсякчасної охорони. Без цього примарними виглядатимуть прагнення України посісти високе місце в сучасному європейському та світовому культурному процесі.

1.1 Джерельна база дослідження.

Усі документи, що складають джерельну базу пропонованого дослідження, можна умовно розподілити на кілька груп, а саме: 1) традиційно складають нормативно-правові документи, стандарти загальнодержавного, що визначають та регламентують усі напрямки пам'яткоохоронної справи в Україні; 2) представлені документи, які регламентують діяльність об'єднаних територіальних громад та НДП «Археолог»; 3) складають безпосередньо документи, які супроводжують та підсумовують проведення інвентаризації пам'яток історії та культури.

Джерела першої групи належать, базові Закони України, які виступають правовою основою охорони культурної спадщини, а відтак і проведення її інвентаризації. До належать закони України: «Основи законодавства про культуру» (1992 р.), «Про національний архівний фонд та архівні установи» (1993 р.), «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995 р.), «Про музеї та музейну справу» (1995 р.), «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.), «Про охорону археологічної спадщини» (2004 р.), Про тимчасову заборону приватизації пам'яток культурної спадщини» (2005 р.) та ін. З-поміж ухвалених законодавчих актів пам'яткоохоронного характеру особливе місце належить Законові України «Про охорону культурної спадщини» [4]. Закон

відносить до культурної спадщини лише нерухомі пам'ятки; збереження і охорона рухомих пам'яток (писемних і речових) регулюється відповідно законодавством про архіви та музейну справу. Закон містить принципові положення щодо статусу пам'яток в українському соціумі, процедуру їх реєстрації, фінансування пам'яткоохоронної справи, відповідальність за порушення цього законодавства, міжнародну співпрацю тощо. Цей Закон узгоджує пам'яткознавчі поняття, внутрішнє законодавство з міжнародними стандартами, дає можливість Україні гідно представляти власну культурну спадщину перед світовим співтовариством, зрішувати непрості питання повернення та реституції її об'єктів в Україну*¹.

Складовою частиною правової бази пам'яткоохоронної роботи є також укази Президента України «Про заходи щодо відтворення видатних пам'яток історії та культури» (1995 р.), «Про День пам'яток історії та культури» (1999 р.), відповідні постанови Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, зокрема, «Про затвердження “орядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» (2001 р.), «Про затвердження “орядку укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини» (2001 р.), «Про утворення Державної служби охорони культурної спадщини» (2002 р.) та ін.

У Розділі 2 у першому підрозділі було дано розлогу характеристику правового забезпечення охорони культурної спадщини, тому тут ми переважно обмежуємося лише переліком законів.

Друга група представлена організаційними документами, які мають чітку структуру і вимагають їх затвердження і погодження. За функціональною ознакою всю організаційно-розпорядчу документацію поділяють на наступні групи [10, с. 57]:

- організаційну (статут, структура і штатний розклад, положення, посадова інструкція, правила). Ці документи визначають правове положення та основні завдання установ, підприємств та їх структурних підрозділів і окремих працівників;

- розпорядчу (наказ, рішення, вказівка, розпорядження). Ці документи слугують як засіб передачі рішень іншим організаціям та конкретним особам;
- довідково-інформаційну (акт, , огляд, лист, доповідна і пояснювальна записки, довідка, звіт, характеристика).

Врешті третю групу складають документи, як і формують в процесі проведення інвентразації пам'яток історії та археології та підсумовують її результати. До них належать: організаційні документи (договір на проведення інвентаризації, договір на проведення робіт з фахівцями – археологами та істориками, наказ про відрядження, звіт про відрядження, польовий щоденник, архів фото з щоденником фіксації фоторграфуванн. Отже, джерельна база даної дипломної роботи складається із різних джерел: документів, законів, аналіз яких у комплексі дає якнайповніше розуміння теми дослідження.

1.2 Методи дослідження

Методологічну основу магістерської роботи склали принципи об'єктивності системності, історизму та всебічності. Об'єктивність в даному дослідженні виступає як відображення полемічної палітри суперечностей з історії становлення пам'яткоохороної справи в Україні, тоді як дотримання принципу історизму забезпечило передачу цієї інформації в хронологічній послідовності. Принцип системності, у свою чергу, орієнтує на розкриття цілісності об'єкта дослідження в поєднанні з системним викладом структурних складових предмету вивчення.

Як справедливо зазначає дослідник М.П.Кочерган, поняття *метод* використовується у різних галузях знань та у різних значеннях [37, с.356], методологія ж розглядається ним як поєднання методів та як вчення про ці методи [37, с.355, 356]. Метод у науці розглядається як організоване певним чином поєднання певних прийомів, що використовуються з метою дослідження певних аспектів, явищ дійсності [37].

Загальноприйнятим вважається поділ методів дослідження за наступними п'ятьма рівнями: загальнонаукові, спеціальні, специфічні для близьких наукових дисциплін, конкретні методи [48, с. 184 – 186].

Видається справедливим твердження, що «навіть за умови використання у певній галузі методів, характерних для іншої сфери людського знання, такі методи варто трактувати як спеціальні, бо виконують вони у даному випадку вже інші, принципово нові завдання і функції» [38, с.90].

Відповідно, у даній кваліфікаційній роботі було використано весь спектр методів, які допомогли реалізувати сформульовану мету та виконати завдання дослідження.

Загальнонаукові методи - емпіричні, за допомогою яких в процесі написання цієї роботи вдалося відобразити, певну існуючу реальність (пам'ятку) шляхом її спостереження та опису, та теоретичні, які дозволили зробити узагальнення емпіричних даних, проникнути в суть явищ, що досліджуються.

До *загальнонаукових теоретичних методів* належать методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, які дозволили структурувати зміст роботи, сформулювати її актуальність, здійснити аналіз історії пам'яткоохоронної справи в Україні, охарактеризувати правові основи цієї діяльності на різних рівнях, вивчити історію НДП «Археолог», узагальнити результати дослідження у висновках до розділів і підсумовуючих висновках до роботи.

Серед *емпіричних методів* варто відзначити методи спостереження та описовий метод, які дозволи не лише виявити специфічні ознаки окремих пам'яток в процесі їх інвентаризації, а й документально зафіксувати, шляхом їх описування в польовому щоденнику.

До **спеціальних методів** належить метод системного підходу та історичний. Перший було використано в процесі аналізу документальних та правових ресурсів, пов'язаних охороною культурної спадщини України та Кіровоградської області, а другий для вивчення історії пам'яткоохоронної справи в Україні було заліяно історичний метод, який дозволив розкрити

панораму розвитку пам'яткоохоронної діяльності в хронологічній послідовності, виділивши специфічні ознаки кожного історичного періоду..

Під час розгляду документації, що має супроводжувати перевірку студентських наукових робіт на академічну доброчесність було використано елементи методу моделювання.

За допомогою аналітико-тематичного методу було проведено аналіз тематики документів, структурно-типологічного методу - визначення типів і видів документів.

Висновки до Розділу 1.

Завдяки науковому внеску цілої когорти українських дослідників, ми маємо можливість відтворити основні етапи та тенденції розвитку пам'яткоохоронної справи в Україні починаючи, щонайменше з доби розвинутого середньовіччя. Відповідно можемо виділити наступний періоди: 1) середньовічний; 2) ранньомодерний; 3) модерний (у складі інших держав); 4) радянський; 5) незалежності України. Кожен з цих періодів мав свої особливості.

В процесі роботи були використані три групи джерел: 1) нормативно-правові документи, стандарти загальнодержавного, що визначають та регламентують усі напрямки пам'яткоохоронної справи в Україні; 2) представлена госпоодарчими, організаційно-розпорядчими документами, які регламентують НДП «Археолог»; 3) складають безпосередньо документи, які супроводжують та підсумовують проведення інвентаризації пам'яток історії та культури.

Методичною основою у написанні роботи стало дотримання загальнонаукових принципів проведення досліджень, а також залучення широкого спектру загальнонаукових та спеціальних методів. Серед останніх варто виділити історичний, порівняльно-типологічний, метод спостереження та аналітико-тематичний метод. Їх застосування забезпечило виконання поставлених завдань і досягнення визначеної мети.

Розділ 2.

Правове регулювання культурною спадщиною в Україні, складовою пам'яткоохоронна діяльність НДП «Археолог»

2. 1 Правові основи пам'яткоохоронної діяльності в Україні

Інвентаризація пам'яток історії та археології є невід'омою всієї системи заходів охорони КС в Україні. Основою функціонування державної системи охорони об'єктів культурної спадщини в Україні є законодавчо закріплене положення, за яким пам'ятки, що знаходяться на її території, охороняються державою (див. преамбулу Закону України «Про охорону культурної спадщини»), що не лише передбачає, а й обумовляє існування широкого спектру правових норм, якими регулюються ця діяльність [4]. Саме законодавче та нормативне регулювання охорони об'єктів культурної спадщини на державному рівні є тією базою на яку спираються адміністративні, наукові, організаційні, популяризаторські та інші заходи у цій сфері.

Неодмінною умовою дієвості регулятивних заходів є узгодженість національної пам'яткоохоронної правової бази з міжнародними документами - конвенціями, рекомендаціями, хартіями та іншими актами, в яких зінтегровані теоретичні й практичні напрацювання міжнародних організацій, причетних до сфери охорони та реставрації пам'яток, але оскільки ми розглядаємо проблему документаційного забезпечення пам'ятоохоронної справи, а більш вузько інвентаризації пам'яток, то далі зупинимося лише на Українському законодавстві.

Формування основ законодавчо-нормативної бази для пам'яткоохоронної сфери на українських теренах було започатковане в середині 20-х років минулого століття. Першим нормативним актом в Україні, де порушено питання обліку пам'яток, визначено порядок їхнього утримання та охорони, а також управління пам'яткоохоронною сферою, стало Положення про

пам'ятки культури й природи, затверджене Постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 16 червня 1926 р. [30, с. 27-32].

Відповідно до Положення, реєстрації підлягали усі пам'ятки на території України, що мали наукове, історичне та мистецьке значення; окрім того, вони поділялися за категоріями на пам'ятки республіканського та місцевого значення, і особливо цінні з них могли постановою РНК УРСР оголошуватися заповідними.

Свідчення цього стало затверджене Постановою Ради Міністрів УРСР дня 1948 р. «Положення про охорону пам'яток культури на території Української РСР» [30, с. 38—46; 31]. Згідно з цим Положенням усі пам'ятки поділялися за видами на пам'ятки архітектури, мистецтва, археології та історичні, а за категоріями – на загальносоюзного та республіканського значення. У методичному плані Положення суттєво доповнювалося інструкцією про порядок обліку, реєстрації, утримання та реставрації пам'яток архітектури, що перебувають під державною охороною, розробленою на підставі Постанови Ради Міністрів СРСР від 14 жовтня 1948 р. «Про заходи поліпшення охорони пам'яток культури» [30, с. 335-392]. В інструкції подано порядок виявлення, первинного обліку пам'яток складання облікових карток на пам'ятки; а також подано рекомендації з формування списків пам'яток. Важливою вимогою було складання опорних планів для міст, що мають значну кількість пам'яток, а для окремих пам'яток визначення охоронної зони. До комплексу робіт з обліку входило складання паспорта на кожну пам'ятку та її фотофіксація й обміри.

Загалом в Інструкції детально розписаний порядок виконання всього комплексу охоронних заходів на пам'ятці - від виявлення та складання облікової документації до звіту про проведення дослідження та реставрацію об'єкта. Ця Інструкція разом з «Положенням про охорону пам'яток культури на території України РСР», залишалася дієвою до 70 рр. ХХ ст.

Подібні нормативні акти були розроблені того часу й стосовно охорони пам'яток історії, археології та мистецтва, а саме: Коротка інструкція про

порядок обліку, реєст: і утримання пам'яток мистецтва [30, с. 121-139; 31] та Інструкцію про порядок обліку, реєстрації і утримання археологічних та історичних пам'яток на території Укрської РСР, затверджену постановою Ради Міністрів УРСР від 17 квітня 1951 №982 [31].

Великі роль у поліпшені пам'яткоохоронної справи в Україні відіграв , пприйнятий у 1978 р. Верховною Радою УРСР Закон УРСР *«Про охорону і використання пам'яток історії та культури»* [21, с. 607-622].

За цим Законом пам'ятки історії та культури поділялися за видами на пам'ятки історії, археології, містобудування і архітектури, мистецтва та документальні пам'ятки; визначався порядок організації державного обліку пам'яток. Державне управління пам'яткоохоронною галуззю покладалося на Раду Міністрів УРСР, а спеціально уповноваженими державними органами охорони пам'яток історії та культури, як і раніше, залишалися Міністерство культури УРСР, Державний комітет Ради Міністрів УРСР у справах будівництва та Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР.

Значну увагу в Законі 1978 р. приділено забезпеченню схоронності пам'яток та їхньому використанню. Основними охоронними заходами на пам'ятках визначено реставрацію, консервацію і ремонт. А з метою захисту довкілля впроваджено вимогу встановлення охоронних зон, зон регулювання забудови та зон охоронюваного природного ландшафту. Загалом Закон *«Про охорону і використання пам'яток історії та культури»* 1978 р. увібрав у себе попередні нормативні напрацювання і певною мірою віддзеркалював тогочасний стан наукової методики охорони та реставрації пам'яток культури. Проте, особливість самої державної системи, де домінувала партійна доцільність над потребами суспільства, глибока економічна криза спричинили його постійне порушення самими державними установами на всіх рівнях. Все ж наявність цього закону дозволяла проводити інвентаризацію пам'яток в зонах майбутніх масштабних новобудов, як то будівництво зрошувальних систем, що передбачало вживання подальших заходів по збереженню та вивченню пам'яток, яким загрожувало руйнування.

Більше ніж черех два десятиліття, вде у незалежній Україні, у 2000 р. (з наступними змінами) було прийнято Верховною Радою України нині чинний Закон України *«Про охорону культурної спадщини»*, прийнятий [341].

Цей Закон узагальнив попередній досвід охорони пам'яток і водночас інтегрува принципи та рекомендації міжнародних пам'яткоохоронних документів. Зокрема, відповідно до світових стандартів в Законі подано класифікацію об'єктів культурної спадщини - об'єкти нерухомої культурної спадщини поділяються за типами на споруди, комплекси (ансамблі) та визначні місця, а за видами - на археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні, науки і техніки.

У Законі окремих розділ присвячено управлінню охороною культурною спадщини. Законодавчо прописані порядок державної реєстрації об'єктів культурної спадщини та особливості здійснення права власності на пам'ятки. У розділі *«Забезпечення охорони пам'яток»* визначено заходи охорони.

Значну увагу в Законі *«Про охорону культурної спадщини»* 2000 р. приділено захистові традиційного характеру середовища об'єктів культурної спадщини. Окрім зон охорони пам'яток (охоронної, регулювання забудови, охоронюваного ландшафту, охорони археологічного культурного шару), в системі історичних міст передбачено таку форму охорони характерного середовища, як історичний ареал. Мають місце в Законі також розділи присвячені фінансуванню охорони об'єктів культурної спадщини та відповідальності за порушення законодавства про охорону культурної спадщини.

Враховуючи значущість для вивчення історичного минулого археологічне пам'яток та їхні вразливість і не відновлюваність як документальних джерел знань, в розвиток закону України *«Про охорону культурної спадщини»*, 200-Г був ухвалений Верховною Радою України Закон України *«Про охорону археологічної спадщини»* [41, с. 196-209].

У Законі прописані державне управління археологічною спадщиною,

облік пам'яток, вимоги щодо забезпечення наукових досліджень об'єктів археологічної спадщини, права та обов'язки дослідників археологічної спадщини, фінансування досліджень та охорони пам'яток археолог!

Розділ III даного Закону регламентується наукове забезпечення досліджень археологічної спадщини. Передусім визначаються види досліджень - історико-архівні, польові, післяпольові. При дослідженнях пам'яток Закон прописує дотримуватися певних принципів, зокрема, застосування неруйнівних методів, з намаганням завдати якнайменшої шкоди досліджуваним об'єктам археологічної спадщини, постійно в процесі досліджень проводити фіксацію, а також оприлюднювати результати досліджень у публікаціях.

Важливою для забезпечення охорони пам'яток є ст. 9 Закону, в якій прописане завдання наукової археологічної експертизи, що проводиться з метою підготовки висновків про наявність на обстежуваних територіях об'єктів археологічної спадщини. Звертається увага, що наукова археологічна експертиза має здійснюватися заздалегідь, до розгляду питань, пов'язаних з погодженням документації щодо землекористування, виконання будівельних, земляних чи підводних робіт. У Законі «Про охорону археологічної спадщини» визначено також право осіб і організацій з проведення наукових досліджень, порядок видачі відповідних дозволів.

Закони, що згадувалися, торкаються й такої важливої ланки охорони культурних надбань, як облік пам'яток. У різний час порядок обліку пам'яток регламентувався низкою урядових постанов; тепер надання об'єктам статусу пам'яток, зокрема нерухомих, регламентує затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. Порядок визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [41, с. 417—420]. В даному випадку можемо стисло визначити облік як порядок науково аргументованого надання статусу пам'ятки об'єктам, що становлять історико-культурну значущість. Згідно з Постановою, первинним етапом

сезжавного обліку пам'яток є виявлення об'єктів нерухомої культурної спадщини, що включає обстеження, фіксацію, вивчення, складання облікових карток на щойно виявлені об'єкти та формування списків виявлених пам'яток.

Наступним етапом є паспортизація та складання *облікової документації* на пам'ятку. До комплексу облікової документації мають входити: облікова картка, паспорт пам'ятки, історична довідка, акт технічного стану, матеріали фіксації, витяг з генерального плану міста чи іншого населеного пункту з позначеними межами зон охорони, довідка про грошову вартість пам'ятки. Форма облікової картки та паспорта затверджені наказом Міністерства культури і мистецтва України та Державного комітету України з будівництва та архітектури від 13 травня 2004 р №295/104 [413, с. 563-569].

Завершальним етапом обліку пам'яток є реєстрація їх, занесення до Держави го реєстру пам'яток культурної спадщини України. В разі занесення пам'ятки до Реєстру їй присвоюється охоронний номер - відповідно національного або місцевого значення. До Державного реєстру, затвердженого наказом Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 2.06.1999 г № 128, занесено 16 237 пам'яток архітектури та містобудування, з них 3 541 - національного значення. На сьогодні до державного реєстру занесено близько 10 тис. пам'яток. Всього ж на обліку - понад 130 тис. пам'яток.

Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1761 затверджено перелік пам'яток*історії, монументального мистецтва та археології національного значення, які заносяться до *Державного реєстру нерухомих пам'яток України*. Чимало із зазначених в ньому об'єктів є водночас і пам'ятками архітектури та містобудування, але розрізнення за видами ускладнює комплексну охорону об'єктів у системі історичних міст і поселень. Тому серед важливих урядових пам'яткоохоронних постанов слід назвати постанову Кабінету Міністрів Укра_зі| від 26 липня 2002 р. № 878 «Про затвердження Списку історичних населене місць України (міста і

селища міського типу)» [41, с. 407-16], а також Указ президента України «Про забезпечення підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» [413, с. 278-280].

Звід пам'яток як ілюстроване видання матеріалів Державного реєстру має не тільки стати найповнішим енциклопедичним довідником про пам'ятки на певні території, а й дозволить організувати комплексну охорону їх у структурі міст і поселень, поєднати зусилля фахівців різних напрямків у збере:- е -ж. культурних надбань.

Окрім вищезазначених нормативних документів, у сфері охорони культурної спадщини Кабінет Міністрів України ухвалив також інші важливі постанови, зокрема «Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць» (13 березня 2002 р. № 318) [41, с. 518-52] «Про затвердження методики грошової оцінки пам'яток» (26 вересня 2002 р. 1447) [41, с. 521-534], «Про затвердження Типового положення про державний історико-культурний заповідник» (24 липня 2003 р. № 1149) [41, с. 535-538]. затвердження Порядку укладання охоронних договорів на пам'ятки кульг-ж спадщини» (28 грудня 2001 р. № 1768) [41, с. 512-517]. Останній документ є важливим для забезпечення належної охорони пам'ятки, бо визначає режим використання об'єкта та утримання території, зобов'язання власника або користувача пам'ятки щодо виконання реставраційних чи ремонтних робіт, інші зобов'язань власника (користувача) та органів охорони культурної спадщини.

Маємо згадати й окремі законодавчі акти, що мають дотичний до пам'яткоохоронної сфери характер, проте вміщені в них статті є важливими для забезпечення належної охорони об'єктів культурної спадщини. Так, у *Земельному кодексі України* як окрема категорія виділені землі історико-культурного призначення, до складу яких належать землі з розташованими на них пам'ятками культурної спадщини, комплекси, історико-культурні заповідники, заповідні території, охоронювані археологічні території, музеї

просто неба, меморіальні музеї-садиби. В Кодексі прописано, що навколо історико-культурних заповідників, музеїв просто неба, меморіальних музеїв-садиб, пам'яток культурної спадщини, комплексів встановлюються зони охорони із забороною діяльності, яка негативно впливає на додержання режиму використання таких земель [41, с. 82, 83].

Кримінальним кодексом України визначені покарання за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини або їхніх частин [41, с. 88]. Варте уваги й застереження, прописане в Цивільному кодексі України про викуп пам'ятки культурної спадщини органом охорони культурної спадщини, якщо в результаті бездіяльності власника пам'ятці загрожує пошкодження або знищення [41, с. 90].

Важливою ланкою забезпечення належного рівня реалізації пам'яткоохоронних заходів на об'єктах культурної спадщини є нормативні документи, до яких належать державні норми і правила, інструкції, методичні рекомендації тощо. Розроблені на основі державних законодавчо-правових актів, з урахуванням міжнародних документів та наукових напрацювань у пам'яткоохоронній сфері, вони спрямовані на системне та якісне практичне виконання всього комплексу робіт на пам'ятці, починаючи від досліджень, проектування, реставрації, функціональної адаптації, інженерного оснащення і завершуючи науковою звітністю.

Наступні два нормативні документи, зазначені вище, торкаються питань містобудівної охорони пам'яток і є досить важливими для забезпечення комплексного збереження історично успадкованого довкілля об'єктів культурної спадщини, зокрема в них дається визначення території пам'ятки, зон охорони пам'яток, викладена методика складання історико-архітектурного опорного плану та визначення меж історичних ареалів населених місць тощо. Згідно з Державними нормами, територія пам'ятки визначається як земельна ділянка, на якій розташований об'єкт культурної спадщини і яка пов'язана з ним історично і функціонально. В документі

дається визначення та режим використання зон охорони - охоронної зони пам'ятки, зони регулювання забудови, зони охоронюваного ландшафту. В нормативному документі, також ґрунтовно прописано склад, порядок розроблення, погодження та затвердження науково-проектної документації з пам'яткоохоронного зонування.

Обов'язковою складовою генеральних планів історичних міст України є історико-архітектурні опорні плани. Перспективна розбудова історичних міст, їхня регенерація вимагає осмислення історико-культурного потенціалу, відповідних територій та складання історико-архітектурних опорних планів. Згідно з нормативним документом, *історико-архітектурний* опорний план - це науково-проектна документація, в якій фіксується інформація про увесь комплекс нерухомих об'єктів культурної спадщини та пов'язане з ними середовище. На основі історико-архітектурної опорного плану визначаються межі історичних ареалів. У документі також детально прописаний склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження документації на історико-архітектурні опорні плани та історичні ареали.

Якщо державні норми і правила є обов'язковими до виконання усіма учасниками пам'яткоохоронного і реставраційного процесу, то *інструкції чи методичні рекомендації* мають за мету розкрити зміст і послідовність тих чи інших заходів, надати практичні поради виконавцям, спрямувати їхні дії на якісне виконання поставлених завдань. Останнім часом чимало методичних напрацювань підготовлено науковцями Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень - це, зокрема, «Методичні рекомендації щодо обліку, проведення обстеження стану пам'яток садово-паркового мистецтва та заходів щодо їхнього збереження та використання» [41, вип. 2, с. 79-85], «Методичні рекомендації з визначення та обліку нерухомих пам'яток науки і техніки» [5, вип. 2, с. 86-93], «Методичні рекомендації щодо розроблення історичних довідок» [5, вип. 3, с. 473-477], «Методичні рекомендації щодо музеєфікації нерухомих пам'яток науки і техніки» [47. вип. 4, с. 413-424], «Методичні рекомендації по складанню паспортів на пам'ятки археології»

[47, вип. с. 435-443], «Методичні рекомендації щодо музеєфікації пам'яток археологічної спадщини» [47, с. 358-361] та інші. Попри властиву цим працям певну об'єктивність підходів, у них зібрано й узагальнено попередній досвід проведення відповідних заходів і дано цілу низку рекомендацій, які назагал сприяють розвиткові наукових засад пам'яткоохоронної методики в державі.

Стисло викладена інформація про деякі нормативні документи та методичні рекомендації передусім засвідчує, що в незалежній українській державі відповідно до сучасних соціально-економічних умов розпочалося формування нормативно- методичної бази пам'яткоохоронної сфери. Однак, вибірковий підхід до розробки таких документів не забезпечує комплексного унормування наукових досліджень, проектування і проведення реставраційних та інших пам'яткоохоронних заходів об'єктах культурної спадщини. Належне збереження культурних надбань держави в сучасних умовах потребує системної і структуризованої нормативно-законодавчої бази пам'яткоохоронної діяльності.

Отже, як засвідчує огляд документів, у роки незалежності в Україні здебільшого сформовано правове підґрунтя пам'яткоохоронної сфери. Загалом напрацьовані законодавчі та нормативні акти теоретично створюють умови для належної зрони об'єктів культурної спадщини в державі

2.3 НДП «Археолог» - історія, функції, завдання

В контексті реалізації регулятивних функцій в управлінні КС, а також проведення належної дігностики наявної ситуації має сприяти інвентаризація стану та кількості нерухомих пам'яток до яких належать археологічні та історичні. Відсутність у складі ОТГ необхідних кваліфікованих фахівців обумовлює їх звернення до відповідних фахових установ та підприємств. Одним із таких підприємств на території Кіровоградської області є приватне НДП «Археолог».

Науково-дослідницьке підприємство «Археолог» було утворено у 2013 році. Відповідно до юридичної практики цьому передувало Рішення № 1 засновника ПП «Археолог» від 21.10.2013 р. 23 листопада 2013 року відбулася державна реєстрація юридичної особи, про що свідчить відповідний запис на титульній сторінці статуту підприємства [17]

Практика залучення підприємств різної форми власності до справи охорони культурної спадщини визначена й національним законодавством України – в статтях 10, 11 Закону України «Про охорону культурної спадщини» та статтях 1, 14 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» [5] Відповідно до Виписки з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців основним видом економічної діяльності зазначено «Дослідження й експериментальні розробки у сфері суспільних і гуманітарних наук» (КВЕД 72.20) [1].

Функції і завдання підприємства викладено у третьому розділі Статуту. Так, «відповідно до своїх статутних завдань основною метою діяльності Підприємства є отримання прибутку в результаті виконання робіт, надання послуг фізичним та юридичним особам, захист і охорона об'єктів культурної спадщини, допомога у справі вивчення, реставрації та музеєфікації пам'яток археології, їх публікація та широка пропаганда; проведення науково-дослідних та інноваційних розробок у галузі вивчення, охорони та відновлення культурної спадщини України відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини», Закону України «Про охорону археологічної спадщини», інших чинних нормативно-правових актів» [16].

Відповідно до статуту предмет діяльності Підприємства визначено наступними напрямками:

- проведення інвентаризації об'єктів культурної спадщини з метою їх наукового вивчення, збереження, популяризації та сприяння у веденні їх державного обліку;

- проведення археологічних розвідок (за умови наявності обумовлених чинним законодавством кваліфікаційних та дозвільних документів у засновника Підприємства та/або осіб, які мають вказані документи та працюють в Підприємстві на основі трудової угоди);

- виготовлення облікової документації на об'єкти культурної спадщини області;

- організація та проведення охоронних та рятувних досліджень з археології в зонах новобудов і на інших об'єктах господарювання (за умови наявності обумовлених чинним законодавством кваліфікаційних та дозвільних документів у засновника Підприємства та/або осіб, які мають вказані документи та працюють в Підприємстві на основі трудової угоди);

- популяризація та пропаганда історико-археологічних знань, науково-освітня робота по вихованню моральної відповідальності за збереження культурного надбання як національного багатства, залучення до цієї роботи громадськості;

- надання виробничих, транспортно-експедиційних, туристичних, консультаційних, експертних послуг;

- торгівельно-закупівельна та посередницька діяльність;

- інноваційна діяльність в галузі розробки і впровадження нових методів досліджень, консервації та реставрації пам'яток історії та археології, створення банків інформації, моделювання та моніторингу історико-культурного середовища.

Виходячи із зазначених напрямків діяльності, Підприємство здійснює роботи по:

- виявленню, обстеженню та обліку пам'яток культурної спадщини на території Кіровоградської області та в межах України;

- організації та проведенню рятувних та охоронних досліджень пам'яток археології, які можуть бути повністю або частково знищені (за умови наявності обумовлених чинним законодавством кваліфікаційних та

дозвільних документів у засновника Підприємства та/або осіб, які мають вказані документи та працюють в Підприємстві на основі трудової угоди);

- науковому опрацюванню, обліку і тимчасовому збереженню археологічних колекцій, підготовці і зберіганню наукової звітності та публікації результатів досліджень; створенню на базі сучасних інформаційних технологій банків даних по культурній спадщині та по формуванню інформаційних програм;

- розробці та впровадженню моделювання та моніторингу історико-культурного середовища;

- проведенню проектних та дослідних розробок, пов'язаних із консервацією та реставрацією пам'яток культурної спадщини;

- розробці та впровадженню нових методів комплексного дослідження пам'яток культурної спадщини;

- підготовці та виданню наукових, науково-методичних та популярних видань з проблем охорони, збереження та використання пам'яток культурної спадщини, а також широкого кола гуманітарних проблем;

- наданню навчально-просвітницьких послуг в галузі охорони культурної спадщини;

- вивченню та узагальненню досвіду діяльності установ та організацій, що здійснюють роботу у сфері охорони, використання та реставрації пам'яток культурної спадщини, забезпечення науково-методичного нагляду і контролю за цим процесом;

- розробці комплексних програм та методик виявлення і збереження пам'яток культурної спадщини в тому числі з метою розвитку на їх базі мережі заповідників, заказників та історико-культурних охоронних зон;

- вивченню питань комплексного збереження та використання історико-культурних та заповідних зон, відновлення історико-культурного середовища;

- розробці теоретико-методологічних та методичних проблем вивчення та збереження, відновлення та використання культурної спадщини України;

- проведенню та сприяння в проведенні симпозіумів, конференцій, семінарів, використанню інших форм творчих дискусій для обговорення сучасних концепцій і напрямків археологічної науки, питань охорони та використання пам'яток культурної спадщини;

- наданню рекламно-інформаційних, редакційно-видавничих та поліграфічних послуг організаціям, що мають право видавничої діяльності, згідно чинного законодавства як на власній технічній базі, так і на орендованій;

- здійсненню у встановленому порядку зв'язків з науковими установами, товариствами і вченими України та зарубіжних країн й здійснення інших видів діяльності, не заборонених чинним законодавством України.

У випадку, якщо для здійснення певного виду діяльності необхідний дозвіл (ліцензія, сертифікат) компетентних органів, Підприємство декларувало здійснювати таку діяльність після отримання такого дозволу (ліцензії, сертифікату).

За період з моменту створення підприємства й по сьогодні фахівцями підприємства було інвентаризовано (паспортизовано) пам'яток, щойно виявлених об'єктів та об'єктів:

2263 – об'єкти археології (у т.ч. пам'ятки, щойно виявлені об'єкти, об'єкти), з них: 5 – науки і техніки, 123 – архітектури та містобудування, 156 – історії.

Двосторонні договори на співпрацю були укладені із понад 100 органами місцевого самоврядування Кіровоградської області. До робіт підприємства на основі двосторонніх угод було залучено понад 30 фахівців (доктори, кандидати наук) з м. Києва, Кропивницького, Дніпра, Долинської, Кривого Рогу.

Висновки до Розділу 2.

Підсумовуючи сказане в другому розділі може констатувати, що лише з формальним утвердження української державності у форму УРСР

з'являються нормотворчі документи, якими регламентується облік пам'яток, запроваджується їх поділ на категорії, що заклало підвалини державної системи охорони пам'яток, а також було формувало основу розвитку методологічних принципів пам'яткоохоронної науки й засад державної політики у сфері охорони культурної спадщини («Положення про охорону пам'яток культури на території Української РСР» 1948 р. з інструкцією про порядок обліку пам'яток; Закон УРСР *«Про охорону і використання пам'яток історії та культури»* 1978 р.).

Із здобуттям Україною незалежності стало можливим закласти основи стратегії пам'яткоохоронної справи, узгодити у цій сфері національне законодавство з міжнародним. Цьому сприяло прийняття Закон УРСР *«Про охорону і використання пам'яток історії та культури»* у 200 р. Питання захисту КС знайшли своє відображення також Кримінальному та земельному кодексах України. І хоча матеріальні негаразди, ментальна неготовність окремих керівників як державних органів, так і органів управління на місцях достойно забезпечити функціонування цієї сфери суспільного життя продовжує мати місце, все ж на обрії видніється схід надії на кардинальні зміни в майбутньому. На перешкоді залишається війна Росії проти України.

Прикладом перспективності змін є діяльність приватного НДП «Археолог», яке впродовж 10 років свого існування (з 2013 р.) інвентаризувало 2263 – об'єкти археології (у т.ч. пам'ятки, щойно виявлені об'єкти, об'єкти), з них: 5 – науки і техніки, 123 – архітектури та містобудування, 156 – історії. Це притому, що в області на обліку знаходиться 4700 пам'яток археології.

Розділ 3.

Документаційне забезпечення інвентаризації пам'яток археології та історії

3.1 Документаційне складова інвентаризації пам'яток археології.

Перш ніж аналізувати документаційне відображення процесу інвентаризації пам'яток археології дамо коротку характеристику цього виду пам'яток, їх типології та визначимо етапи проведення інвентаризації.

Як справедливо відзначав дослідник слов'янських старожитностей В.В. Седов «пам'ятки археології - це своєрідний літопис всієї історії людства. Це провідне, а для найдавніших епох і єдине джерело інформації про виникнення і розвиток людства, про всі сторони його багатогранного життя, про матеріальну та духовну культуру людства упродовж близько 2 млн. років» [45]. Відтак пам'ятки археології представляють усю палітру історичного минулого людства на окремих територіях в оречевленому вигляді.

При цьому *речовими пам'ятками*, які входять у сферу археології, виступають усі об'єкти історичного минулого незалежно від ступеня їхньої збереженості, матеріалу, побутового або художнього призначення. Тому джерельна область, яку вивчає археологія є надзвичайно різноманітна та широка. Тому «археологія вивчає у всьому їхньому обсязі речові об'єкти і предмети історичного минулого з часу виникнення людства В широкому розумінні «до *об'єктів археологічної спадщини* належать рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під земною поверхнею та під водою і є

невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації [44, с. 132-133].

Усе це розмаїття оречевлених решток історичного минулого можна об'єднати у кілька груп на основі їх функціонального призначення, а саме: місця проживання (стоянки, поселення, селища, городища, замки, міста), місця поховань (курганні і ґрунтові могильники, дольмени, склепи, алеї менгірів), культові місця (капища, жертovníки, храми, мегалітичні споруди), твори монументального мистецтва (печерні рельєфи і розписи, петрогліфи, стели...), місця господарської діяльності людини і виробництва (майстерні, рудні, шахти, кузні, гутні, гончарні центри, античні клери, канали), комунікаційні об'єкти (дороги, давні торгові шляхи, порти, транспортні засоби тощо). Крім того, за юридичним статусом усі оречевлені археологічні рештки минулого історії людства поділяються на об'єкти археології та власне пам'ятки, де до пам'яток відносяться лише ті об'єкти, які були взяті на державний облік з оформленням відповідної облікової документації (внесені в державний реєстр пам'яток археології, оформлено паспорт пам'ятки тощо). Решта ж об'єктів археології мають статус потенційного виявлення або ж нововиявлених, які мають на порядок нижчий правовий захист Законом.

Усе це розмаїття об'єктів і пам'яток вимагає, в кожному окремому випадку, особливих правил і підходів документної фіксації інформації в процесі їх інвентаризації [22].

В широкому розумінні **інвентаризація** - це перевірка і документальне підтвердження наявності та стану, оцінка активів та зобов'язань (майно, вкладення підприємства в статутні фонди інших підприємств, розрахунки з дебіторами та кредиторами) підприємства, організації, установи, громадського об'єднання тощо. В археологічному ж сенсі інвентаризація археологічних пам'яток передбачає моніторинг наявності, стану збереженості, загроз існуванню та змін у використанні об'єктів, і пам'яток на території, що знаходиться в підпорядкуванні окремих громад. Як було показано в попередньому розділі, інвентаризація пам'яток археології є необхідною

умовою успішного здійснення регулятивної функції управління КС громадами. Водночас вона виступає складовою діагностики стану пам'яткоохоронної справи в громадах, закладає документа цїну основу для переведення об'єктів археології у статус пам'яток, тим самим підвищуючи їх правовий захист з боку Закону.

В подальшому будемо розглядати особливості формування документаційної складової інвентаризації пам'яток археології на прикладі діяльності та документів архіву НДП «Археолог».

Вся інвентаризація складається з трьох етапів: попередніх робіт, комплексного дослідження, формування звіту . Кожен з цих етапів передбачає формування особливого документаційного супроводу. Розглянемо кожен з них окремо.

На першому етапі попередніх робіт відбувається збір історико-бібліографічних та архівних даних про пам'ятку чи територію дослідження, проводиться збір необхідної інформації у керівництва громади та місцевого населення, проводяться попередні археологічні обстеження пам'яток в натурі з виїздом на місця їх розташування.

На цьому ж етапі складається господарська та розпорядча документація: заключається договір на проведення інвентаризації із замовником (ОТГ), заключається договір на супідряд із фахівцями-археологами, водієм, видається наказ про відрядження та фінансове забезпечення. В умовах дослідження пам'яток на натурі (в полі) ведеться польовий щоденник, щоденник фотофіксацій та здійснюється сама фотофіксація об'єктів.

На другому етапі в процесі комплексних наукових досліджень визначається історико-культурна значущість пам'ятки, порівнюються результати попередніх досліджень (якщо вони мали місце). Результатом чого є складання розгорнутої історичної довідки, обмірні креслення, матеріали фотофіксації, висновок про технічний стан тощо.

Врешті на третьому етапі готується звіт про проведену інвентаризацію в паперовому вигляді, в якому зведена в єдине ціле паперова документація,

формуються рекомендації стосовно заходів охорони пам'яток, підписується акт про виконанні роботи.

Нижче на прикладах інвентаризації окремих пам'яток (курганів, курганних груп, мегалітичної пам'ятки) покажемо особливості формування документаційної складової в кожному окремому випадку.

Як уже зазначалося вище, на першому етапі інвентаризації, незалежно від класифікаційної приналежності та виду пам'ятки, формуються господарські та розпорядчі документи: договори та накази.

Договір — «домовленість однієї, двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом (в тому числі в електронному вигляді)» [29].

Договір на проведення інвентаризації між НДП «Археолог» (Виконавець) та Замовником представляє собою стандартний господарських стосунків між двома сторонами, тому спеціально зупинятися на його характеристиці ми не будемо, зважаючи на вимоги до обмеженого обсягу цієї роботи. (Додаток А) Але зауважимо, в ньому є пункт, який не є типовим для більшості таких договорів. Мова йде про п. 5 Авторське право та інші умови, покликаний захистити право на інтелектуальну власність НДП «Археолог», що сформувалася в процесі наповнення наукових досліджень.

Так само типовим є договір про супідряд (Додаток Б), яким підприємство залучає фахівців для забезпечення якісного виконання інвентаризації пам'яток.

Що ж стосується **розпорядчих документів, які** забезпечують розпорядчу діяльність та оперативне керівництво на підприємстві НДП «Археолог», то їх базу складають накази і розпорядження, які також є стандартними за формою, а тому кардинально не відрізняються структурою від аналогічних документів інших установ, організацій та підприємств.

Натомість зосередимося на документах, які маю виражені особливості форми та змісту, притаманні лише археологічному документуванню. Мова

йде про польвий щоденник, який може містити нотатки про історико-бібліографічне та архівне вивчення пам'яток та територій досліджень, а також дату проведення дослідження, етапі його здійснення, детальний опис та обміри пам'яток/об'єктів археології. Щоденник може бути у вигляді зошита чи записної книжки, в якій вказується місця розташування об'єктів вивчення, або ж спеціально сформованого бланку.

Для опису курганів та курганних груп в НДП «Археолог» застосовується бланк з встановленими графами (Додаток В, Г).

Бланк польового щоденника представляє собою аркуш формату А4: на першій сторінці у верхній частині якого зазначається назва документу (щоденник) вид наукового дослідження - інвентаризація об'єктів КС (курганів), місце проведення робіт (ОТГ), ПБ фахівців, які беруть участь у роботах, зазначаються використані електронні прилади фіксації і виявлення (GPS навігатор, металошукач, прилади фотофіксації), далі йде таблиця з даними статистичними вишукувань. Таблиця включає наступні параметри фіксації: номер об'єкту, юридичний статус (пам'ятка, об'єкт), параметри розмірів (довжина, ширина для витягнутих, радіус для круглих, висота), GPS-координати, №№ фото фіксації. Нижче розташовано описові елементи дослідження: форма в плані (кругла, овальна, інша), форма в розрізі (сегмент, конус, інша), стан поверхні (задернована, обробляється), розорюваність підніжжя (поли) кургану за сторонами світу (північ, південь, схід, захід), перелік підйомного матеріалу (кістки, кремій, камінь, кераміка) – окремими рядками, Ще нижче фіксуються інші особливості об'єкта, як то : комплекс (курганна група), або окремий, наявність прикурганних виїмок (кільцева, сегментами за сторонами світу). Завершує бланк розлогий опис пам'ятки з деталізацією індивідуалізуючи ознак (старих розкопів, споруд часів воєн, дерева, стели, менгіри та їх розташування тощо).

Опис ведеться по одному об'єкту. У випадку курганної групи опис починається з менших номерів їх реєстрації, а в щоденнику вказується до якої сами групи вони належать. Кожна сторінка такого бланку щоденника

нумерується. В якості прикладу в Додатках В.Г подаються сторінки щоденника інвентаризації курганів у Лаврівській ОТГ Кіровоградської області, датовані 26.09. 2023 р.

Опис пам'яток і об'єктів КС іншої ОТГ передбачає початок нового щоденника. Використання бланкових аркушів польового щоденника дозволяє економити час, оскільки окремі позиції на бланку дише підкреслюються, або заповнюються позиції. Водночас форма бланку дозволяє максимально точно, повно й індивідуалістично передати інформацію про об'єкт.

Усе це стосується лише курганів та курганних груп, оскільки їх зовнішній вигляд є відносно стандартним. У випадку опису інших типів пам'яток (святилищ, поселень, ґрунтових могильників, городищ, мегалітів) доводиться відмовлятися від бланкового шаблону. Останній не може забезпечити максимально індивідуальний опис цих пам'яток. У цих випадках основним залишається розлогий нарративний опис пам'ятки з фіксацією її параметрів як, наприклад - опис мегалітичного комплексу «Межові камені».

Другий етап проведення інвентаризаційного дослідження передбачає складання наступних облікових документів; 1) облікова картка; 2) додток до облікової картки, 3) матеріли фотофіксації, 4) картографія, 5) історична довідка, 6) акт стану збереження пам'ятки/об'єкту.

Зупинимось на характеристиці кожного з означених документів чи груп документів. Перший з перелічених документів – Облікова картка об'єкту. Це стандартизований бланк з обов'язковими графами фіксації: 1. Основні відомості : найменування об'єкта (КУРГАН № 1508/1 «Мержанівська Могила» (№ 1)); дата утворення об'єкта (III тис. до н. е. – I пол. II тис.); місцезнаходження (КОАТУУ _3521987600 (КАТОТТГ UA35040110040049527), Область Кіровоградська, район Кропивницький, населений пункт (тип та назва) (3,6 км у західному напрямку від південної околиці с. Березівка Долинської міської ради, GPS координати (WGS 84) 48°09'24.3" 32°34'51.0'). Дається орієнтовна територія об'єкта: площа, опис меж: площа кургану становить близько 5671,625 кв. м. з додаванням

графічних матеріалів: топографічна карта з розташуванням пам'ятки археології місцевого значення М 1:50 000 – на 1 арк.; - ситуаційний план розташування пам'ятки археології М 1: 10 000 – на 1 арк.; - генеральний план розташування пам'ятки археології. М 1:2500 – на 1 арк.

В картці також визначається - тип об'єкта (споруда), його вид (археологічний), категорія (пам'ятка місцевого значення), Форма власності (державна), власник (держава), уповноважена(ний) власником особа (орган) орган виконавчої влади обласної, районної державних адміністрацій, Долинська міська рада (на підставі абзацу 4 статті 7 Закону України «Про охорону археологічної спадщини»), Користувач земельної ділянки: громада Долинської міської ради Кропивницького району Кіровоградської області.

В підрозділі II. Характеристика об'єкта подається опис території, на якій знаходиться об'єкт (сільськогосподарські землі, інше категорія земельної ділянки, де розташовано курган, не визначена. Відповідно до статті 53 Земельного кодексу України номінально відноситься до земель історико-культурного призначення); роль об'єкта в навколишньому середовищі (об'єкт домінує / є домінантою); просторові характеристики об'єкта (довжина 88 м, ширина 82 м або діаметр __, висота 8,8 м.) ; культурна цінність (археологічний, рідкісний); оцінка автентичності та цінності об'єкта з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду (пам'ятка матеріальної культури минулого); стислий опис характерних властивостей об'єкта, що становлять його історико-культурну цінність (курган відноситься до рідкісних найвищих поховальних курганних споруд доби бронзи (III-II тис. до н.е.); додаткова інформація (Курган входить до складу курганної групи № 1508 «Мержанівська Могила»); перелік складових (для комплексу, ансамблю) – відсутні; Функціональне використання (історична/ первісна - культові, поховання некрополі, сучасна функція - на вершині насипу організовано пункт державної геодезичної мережі, відповідність сучасної функції вимогам охорони - завдає незначної шкоди.

Подається також окремими графами перелік негативних чинників (загроз), що позначаються на об'єкті (частково руйнується структура курганного насипу внаслідок господарської діяльності; рекомендований режим використання об'єкта культурної спадщини (під час визначення режиму використання пам'ятки необхідно врахувати стан збереження пам'ятки (задовільний) і передбачити визначені законодавчо та нормативно-правовими документами заходи з ліквідації ризиків заподіяних користувачем земельної ділянки, що згубно позначаються на об'єкті культурної спадщини; встановити відповідний режим використання з дотриманням встановленої охоронної зони.

Картка також містить перелік використаних джерел, а завершують її підписи виконавців інвентаризацій цього дослідження та відповідальні за озорону пам'яток Кс на рівні району та області.

Оскільки, в Україні всупереч Закону археологічні об'єкти включені до складу земель, які були передані в приватну власність, а тими здане в орендне користування, то виникає гостра необхідність встановлення власників відповідних паїв та їх користувачів з метою доведення до них норм і правил охорони археологічної КС, а також підписання ними охоронних договорів. З цією метою облікова картка доповнює спеціальним додатком 1 (Додаток Д). В ньому дається назва і стисла характеристика об'єкту, його місце знаходження, стан збереженості, а повні дані власника і користувача земельної ділянки, на якій знаходиться археологічний об'єкт, з їх підписами.

Наступна група документів – матеріали фото фіксації, представляють собою альбом фотокарток покликаних максимально точно і повно представити пам'ятку візуально. Пам'ятка фіксується з 4-х сторін світу . Крім того здійснюються фото фіксація усіх її пошкоджень, як старих так і нових, наявність на ній певних споруд, непов'язаних з її виникненням. Кожне фото відповідним чином підписується (Додаток Є).

В свою чергу, картографічний матеріал представлений графічними й фотографічними зображеннями: 1) топографічною картою з розташуванням

пам'ятки археології в масштабі 1: 50000 (супроводжується розшифруванням умовних позначень), ситуаційним планом розташування Курганної групи, до якої входить пам'ятка (масштаб 1:10000), фотофіксацією з космоса з позначення тіла археологічного об'єкту, параметрів охоронної зони та напрямками фотофіксації (Додаток Ж).

Наступним обліковим документом, який формується в результаті проведеної інвентаризації, є історична довідка. Цей документ є найбільш вільною формою наративної передачі інформації про пам'ятку. Автор (автори) вільні у виборі стилю викладу інформації від науково-популярного до наукового. Незважаючи на свободу викладу історична довідка має визначену структуру, яка складається з вступу, історії його виявлення та дослідження, власної назви, опису зовнішнього виду й стану фізичного збереження, історію прийняття на державний облік та зміну статусів, якщо вони мали місце в минулому, зміну порядкового номеру обліку (через адміністративно територіальні зміни), визначення дати та цінності пам'ятки з позицій значимості. Історична довідка підписується авторами, що її склали. Врешті завершує облікову інформацію по пам'ятці **акт стану збереженості** (Додаток З). Він включає назву документу, дату й порядковий номер реєстрації, назву об'єкта охорони, визначення загального стану (в діапазоні – добрий, задовільний, незадовільний, аварійний), стислий опис стану пам'ятки, дані про збереження автентичності об'єкту у відсотках (У випадку з Мержанівською Могилою це - частково втрачено), дається подібний опис перебудов, втрат та історичних нашарувань пізнішого часу, наявність інженерних мереж та інженерного обладнання на території об'єкта (якщо такі мали місце), а також інформацію про геологічні дослідження (за наявності). Акт збереженості представники виконавців інвентаризації та державних органів влади – начальник Управління культури Долинської міської громади та Директор департаменту культури та туризму Кіровоградської обласної державної адміністрації, а також фіксується дата підписання Акту всіма сторонами.

У випадку з курганною групою весь перелік зазначених документів складається на кожен курган групи, але історична довідка й картографічна ситуація відображає стан, розташування та історію виявлення й дослідження як усієї групи так і кожного окремого об'єкту в групі.

Розглянемо документаційну складову інвентаризації іншого виду пам'ятки – культової. Вона представлена мегалітичним комплексом «**Межові Камені**» на березі р. Сугоклеї в Кіровоградській області. *Мегалітичні споруди*, - споруди, створені з великих каменів. В даному випадку це алея з паралельно поставлених або вкопаних каменів протяжністю майже 1 км. Призначення цієї алеї невідоме, але за традицією прийнятою в археології їх відносять до культових, тобто, пов'язані з різними релігійними діями та святами, обрядами далекого минулого. За обережними припущеннями час спорудження межових каменів може коливатися в межах доби бронзи (к. IV-III тис. до н.е.).

Набір документаційного супроводу цієї пам'ятки є аналогічним курганам, тобто включає: облікову картку, матеріали фотофіксації, картографію, історичну довідку, та акт збереження. Облікова картка та акт збереження залишається чітко регламентованим бланковим документом з тотожними графами. Відмінності в їх змісті обумовлені специфікою мегалітичного комплексу (Додатки). Подібно до історичної довідки по курганам, ця історична довідка також стилістично не регламентована, й значно більша за обсягом і структурою. Вона включає 7 сторінок тексту, в якому досліджено історію виявлення, дослідження пам'ятки, встановлено матеріал, який було використано при спорудженні, місце пам'ятки у фольклорі місцевого населення, висловлені аргументи за і проти її давнього походження, відзначено втрати в результаті корозії берега Суголеї, висловено дві гіпотези стосовно функціонального призначення алеї, а також описано поточний стан збереженості. Крім текстової частини історична довідка містить також матеріали фотофіксації, картографії, ситуаційні схеми, які дають як найповніше уявлення як про саму пам'ятку, так і про її місце в локальному

просторі.

Як бачимо ця історична довідка визначається складнішою структурою змісту та доданого до неї ілюстративного матеріалу, що обумовлено не лише особливістю самої пам'ятки, а й масивом зібраної про неї інформації.

Таким чином, можемо констатувати, що в своїй діяльності по проведенню інвентаризації пам'яток рхеологічної спадщини, працівники НДП «Археолог» складають визначений перелік документів, де облікова картка і акт збереженості є структурно сталими і регламентованими, тоді як історична довідка, матеріали фотофіксації й картографії вначаються характером самої пам'ятки (типом, збереженістю, розташуванням на місцевості тощо), тоді як історична довідка є менш формальним документо з широким діапазоном наповнення її змісту, що не робить її менш чи більш інформативними.

На третьому етапі виконання інвентаризації археологічної КС Виконавець (НДП «Археолог») переводить усю сформовану облікову документацію в паперовий варіант з реквізитами і підписами виконавців, відповідальних за охорону сторін і передає її Замовнику в якості **Звіту** про виконану роботу. Завершальним акордом у стосунках між замовником і Виконавцем є складання і підписання **Акту надання послуг**, який є типовим за формою і відрізняється від інших підприємств чи установ лише змістом виконаної роботи (Додаток).

3.2 Документаційна складова інвентаризації пам'яток історії

З точки зору складання охоронної документації в процесі інвентаризації пам'яток історії показовим прикладом може розглядатися оформлення облікової документації на пам'ятку історії місцевого значення та архітектури національного значення **«Фортеця святої Єлисавети»** (надалі – Пам'ятка), що у м. Кропивницький.

Фортртецею прийнято вважати укріплений стратегічний пункт для контролю за певною територією, важливими шляхами. Головне її призначення - забезпечувати оборону, а відтак - служити місцем для

розміщення війська. Торгово-ремісничі функції тут переважно малорозвинені. Фортеці використовувалися і як сховище для населення, що мешкає поза межами фортеці, а також худоби, продовольчих припасів та інших цінностей. За площею фортеці можуть сягати розмірів середнього або навіть великого міста. В гірській місцевості вони здебільшого мають невеликі розміри [40, с.287].

Облікова документація пам'ятку «**«Фортеця святої Єлисавети»»** була складена у 2018 році на основі бланків, розроблених відповідно до наказу Мінкультури та Держбуду від 13.05.2004 № 295/104 (після 2019 року при оформленні облікової документації застосовувалися бланки, розроблені відповідно до додатків Порядку обліку об'єктів культурної спадщини, затвердженого наказом Міністерства культури України від 11 березня 2013 року № 158 (в редакції наказу Мінкультури від 27.06.2019 р. № 501) [8].

Облікова картка містить 10 пунктів, відповідно до яких подана основна облікова інформація щодо Пам'ятки: назва, вид, тип та категорія об'єкта, дата утворення та місцезнаходження (вперше було подано GPS координати Пам'ятки), охоронний номер, дати та номери рішень, відповідно до яких Пам'ятка бралася на державний облік, функціональне використання, стислий опис об'єкту (розташування, характеристика тощо), перелік складових, ступінь схоронності об'єкта, а також інформація щодо додатків й авторів-укладачів документації.

Варто відзначити, що вперше в даній обліковій документації було поставлено питання про розширення видів Пам'ятки, за якими вона фіксується на державному обліку, а саме окрім видів «історія» та архітектура та містобудування» було додано види «археологія» та «наука і техніка» з обґрунтуванням необхідності виокремлення цих видів як в обліковій картці так і в історичній довідці на Пам'ятку. Важливим моментом в характеристиці Пам'ятки є короткий опис її складових елементів – бастіонів та рavelінів, що були описані в обліковій документації із застосуванням спеціальних термінів фортифікаційних об'єктів.

Важливим елементом облікової документації став Генеральний план Пам'ятки, виконаний сучасними методами геодезичних вимірювань (застосування безпілотних літальних апаратів та програми зчитування рельєфу місцевості).

Насамкінець актом технічного стану Пам'ятки вперше було встановлено пошкодження різних елементів Пам'ятки, на основі чого фахівцями об'єктивно встановлено стан збереження об'єкту – задовільний.

Висновки до Розділу 3.

Підсумовуючи усе сказане, можемо констатувати, що процес інвентаризації пам'яток/об'єктів культурної спадщини складається з трьох етапів, на кожному з яких формуються окремі групи документів, покликані забезпечити фінансування та організацію виконання робіт, фіксувати отриману в процесі дослідження інформацію, трансформувати її в подальшому в облікову інформацію, яка має юридичну силу й врешті перестати її в паперовий варіант з відповідними реквізитами й підписами зацікавлених сторін. При цьому, формуються як типові документи господарського, розпорядчого, фінансового характеру, так і ті, що вирізняються не лише характером обумовлених в них робіт, а й специфічними, притаманними саме археологічній складовій досліджень аспектами документування – польова документація, картка обліку, матеріали фото фіксації й картографії, історична довідка, Акт збереженості. Але й у цій групі картка обліку та Акт збереженості мають типову стандартну форму розроблену Міністерством культури України, але наповнення їх обумовлюється специфікою самих пам'яток.

Така ж специфіка має місце й при складанні облікової документації на пам'ятки історії. На прикладі облікової документації пам'ятки «Фортеця св. Єлисавети» XVIII ст. можна побачити, що ця документація визначається значно розширенішою історичною довідкою, а також появою нового документу – генерального плану пам'ятки, оскільки сама пам'ятка є

батокомпонетним об'єктом, який включає різночасові споруди.

ВИСНОВКИ

1. Завдяки науковому внеску цілої когорти українських дослідників, зокрема: В. Акуленка, В. Вечерського, Б. Возницького, В. Горбика, С. Заремби, В. Касьяненка, А. Квасюк, Б. Колосок, С. Кота, Р. Маньковської, В. Мокрія, М. Отковица, А. Непомнящого, Ю. Савчука, Д. Степовика, Д. Телегіна, О. Титової, П. Толочка, П. Тронько, О. Федоруката багато інших. - ми сьогодні можемо відтворити основні етапи та тенденції розвитку пам'яткоохоронної справи в Україні починаючи, щонайменше з доби розвинутого середньовіччя. Відповідно можемо виділити наступний періоди: 1) середньовічний; 2) ранньомодерний; 3) модерний (у складі інших держав); 4) радянський; 5) незалежності України. Кожен з цих періодів мав свої особливості. А перші два періоди пам'яткоохоронна діяльність носила стихійний характер і була пов'язана з відбудовою та ремонтом культових споруд, які продовжувалися використовуватися за своїм прямим призначенням. Третій період характеризується продовженням тенденцій попередніх, але в цей час зароджується пам'яткоохоронна діяльність в прямому розумінні цього слова (під впливом європейських процсів), Водночас, панівні держави (росія й Австро-Угорщина) й місцева прогресивна громадськість пререслідували різні цілі: перші намагалися обгорунтувати через пам'ятки минулого своє право на окупацію українських територій, а другі – навпаки, шукали докази своєї автентичності на цій території, традиції своє колись втраченої державності. Червертий період власне є продовженням попередніх тенденцій, але у більш завуальованій формі ідей інтернаціоналізму, класовості та партійності у відношені до пам'яток культурної спадщини (надалі КС). Але наявність, нехай і формально, ознак української державності у складі СРСР дозволяли створити українське пам'яткоохоронне законодавство (за аналогією із союзним), пам'яткоохоронні органи та громадські об'єтнання (УТОШК). І хоча особливості політичної системи обумовлювало часте порушення пам'яткоохоронного законодавства, все ж воно отримало в цей час наукове

підгрунтя, Були врятовані тисяч і пам'яток на новобудовах, здійснювалися спроби врегульованих стосунків між господарниками та пам'яткоохоронцями та науковцями. Врешті п'ятий етап мав би стати найбільш сприятливим у сфері розвитку пам'яткоохоронної справи, що обумовлено зацікавленістю держави у збереженні свого культурного надбання, як основи етнічної, національної та державної ідентичності. І хоча вже багато зроблено в з міжнародним, прийняті відповідні закони, продовжуть функціонувати пам'яткоохоронні органи), але на практиці дається взнаки спадок попередніх епох, ментальна неготовність визнати пріоритет збереження пам'яток над господарською діяльністю тощо.

2. В процесі роботи були використані три групи джерел: 1) нормативно-правові документи, стандарти загальнодержавного, що визначають та регламентують усі напрямки пам'яткоохоронної справи в Україні; 2) представлена господадочими, організаційно-розпорядчими документами, які регламентують НДП «Археолог»; 3) складають безпосередньо документи, які супроводжують та підсумовують проведення інвентаризації пам'яток історії та культури.

Методичною основою у написані роботи стало дотримання загально наукових принципів проведення досліджень, а також залучення широкого спектру загальнонаукових та спеціальних методів. Серед останніх варто виділити історичний, порівняльно типологічний, метод спостереження та аналітико-тематичний метод. Їх застосування забезпечило виконання поставлених завдань і досягнення визначеної мети.

3. Підсумовуючи сказане в другому розділі може констатувати, що лише з формальним утвердження української державності у форму УРСР з'являються нормотворчі документи, якими регламентується облік пам'яток, запроваджується їх поділ на категорії, що заклало підвалини державної системи охорони пам'яток, а також було формувало основу розвитку методологічних принципів пам'яткоохоронної науки й засад державної

політики у сфері охорони культурної спадщини («Положення про охорону пам'яток культури на території Української РСР» 1948 р. з інструкцією про порядок обліку пам'яток; Закон УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» 1978 р.).

Із здобуттям Україною незалежності стало можливим закласти основи стратегії пам'ятоохоронної справи, узгодити у цій сфері національне законодавство з міжнародним. Цьому сприяло прийняття Закон УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» у 200 р. Питання захисту КС знайшли своє відображення також Кримінальному та земельному кодексах України. І хоча матеріальні негаразди, ментальна неготовність окремих керівників як державних органів, так і органів управління на місцях достойно забезпечити функціонування цієї сфери суспільного життя продовжує мати місце, все ж на обрії видніється схід надії на кардинальні зміни в майбутньому. На перешкоді залишається війна Росії проти України.

4. Прикладом перспективності змін є діяльність приватного НДП «Археолог», яке впродовж 10 років свого існування (з 2013 р.) інвентаризувало 2263 – об'єкти археології (у т.ч. пам'ятки, щойно виявлені об'єкти, об'єкти), з них: 5 – науки і техніки, 123 – архітектури та містобудування, 156 – історії. Це притому, що в області на обліку знаходиться 4700 пам'яток археології.

5. Процес інвентаризації пам'яток/об'єктів культурної спадщини складається з 3-х етапів, кожен з яких представляє собою документ, покликаний забезпечити організацію фінансування і робіт, зафіксувати інформацію, отриману в ході дослідження, надалі перетворити її в юридично значиму пам'ятоохоронну інформацію і, нарешті, відтворити паперові версії з відповідними реквізитами і підписами зацікавлених сторін. Можна сказати, що вони утворюють окремі групи документів. При цьому формуються стандартні документи як економічного, організаційно-розпорядчого та фінансового характеру. Водночас інша група документів характеризується

специфічним змістом, який обумовлюється особливостями пам'яток та археологічного дослідження. До них належать облікові картки, альбоми фотофіксації та картографії, історична довідка. Їм притаманна більш автентичний зміст, обумовлений археологічною приналежністю досліджуваних об'єктів. Але навіть у цій групі Облікові картки та Акти збереженості мають стандартну форму, яка була розроблена Міністерством культури України і є обов'язковою при формуванні облікової документації..

6. Своєю специфіка має облікова документація на пам'ятки історії. На прикладі облікової документації пам'ятки «Фортеця св.. Єлисавети» XVIII ст. можна побачити, що ця документація визначається значно розширенішою історичною довідкою, а також появою нового документу – генрального плану пам'ятки, оскільки сама пам'ятка є батокомпонетним об'єктом, який включає різночасові споруди.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Виписка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Сергія АГ № 008418.

URL: <https://guide.diia.gov.ua/view/vydacha-vypysky-z-iedynoho-derzhavnoho-reiestru-iurydychnykh-osib-fizychnykh-osib-%E2%80%93-pidpriemtsiv-ta-hromadskykh-formuvan---u-pa-7c1f4a22-ac51-4ed9-a0b2-f421550e7c51>

2. Закон України «Про національний архівний фонд та архівні установи» (1993 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>

3. Закон України «Про музеї та музейну справу» (1995 р.), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

5. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» (2004 р.), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text>

6. Закон України «Про тимчасову заборону приватизації пам'яток культурної спадщини» (2005 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_321600-05#Text

7. Наказ Мінкультури та Держбуду від 13.05.2004 № 295/104.

8. Порядок обліку об'єктів культурної спадщини, затвердженого наказом Міністерства культури України від 11 березня 2013 року № 158 (в редакції наказу Мінкультури від 27.06.2019 р. № 501)

9. Постанова Верховної Ради, Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» (2001 р.), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2019-%D0%BF#Text>

10. Постанова Верховної Ради, Кабінету Міністрів України «Про

затвердження порядку укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини» (2001 р.), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-2001-%D0%BF#Text>

11. Постанова Верховної Ради, Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної служби охорони культурної спадщини» (2002 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2002-%D0%BF#Text>

12. Постанова Верховної Ради, Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо відтворення видатних пам'яток історії та культури» (1995 р.), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3536-IX#Text>

13. Постанова Верховної Ради, Кабінету Міністрів України «Про День пам'яток історії та культури» (1999 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/131-92-%D0%BF#Text>

14. Постанова Верховної Ради, Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної служби охорони культурної спадщини» (2002 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2002-%D0%BF#Text>

15. Постанова Кабінету Міністрів від 28 березня 2011 р. № 346. «Про ліквідацію урядових органів». Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/lams/main>

16. Статут приватного підприємства «Археолог». – Архів НДП «Археолог»

17. Рішення № 1 засновника ПП «Археолог» від 21.10.2013 р. - Архів НДП «Археолог»

18. Указ Президента України «Про заходи щодо відтворення видатних пам'яток історії та культури» (1995 р.), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138/95#Text>

19. Указ Президента України «Про День пам'яток історії та культури» (1999 р.), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062/99#Text>

20. Указ Президента України № 1085/2010. «Про оптимізацію системи

центральных органів виконавчої влади. - Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12584html>

21. Акуленко В. І. Політико-правові проблеми повернення культурних цінностей між державами СНД//Праці Центру пам'яткознавства. Вип. 15.-К., 2009.-С. 5-17; Вип. 17.-К., 2010. -С. 5-15.
22. Актуальні питання виявлення і дослідження пам'яток історії та культури (на матеріалах пам'яток історії та культури). Частина перша/ ред. колегія: П.Т.Тронько, В.О.Горбик, Е.М.Піско», К.: Інститут історії України НАН України, 1999. -С. 259-284.
23. Археологія доби українського козацтва XVI-XVIII ст.: Навчальний посібник / Д.Телегін (відп. ред. І.Винокур, О.Титова, І.Свешніков та ін.-К.: ІЗМН, 1997.- С. 112-134.
24. Бойко Т.О. Видавнича діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури як джерело вивчення пам'яткоохоронної справи в Україні // Праці Центру пам'яткознавства. Вип. 1 * Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПК. - 2010. - С. 211-221].
25. Брайчевський М.Ю. Перспективи дослідження українських старожитностей XVI-XVIII ст. Середні віки наУкраїні. Вип. 1.-К., 1971 -С. 20-31;
26. Винокур І.С., Телегін ДЯ. Археологія України... - С. 91-100.
27. Горбик В., Денисенко Г. Охорона та збереження пам'яток історії та культури в Україні: історичний аспект // Історичний журнал. - 2004. - №5. - С. 82 – 89 (с. 82-83)
28. Горбик В.О., Денисенко Г.Г. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури з України // Укр. іст. журн. - 2003. - №3. - С. 143-152; 2004. - №2. - С. 133-143.].
29. Договір // Словник української мови : у 20 т. — К. : Наукова думка, 2010—2022.; Визначення відповідно до ч.1 ст 626 Цивільного Кодексу

України. Архів оригіналу за 12 грудня 2017. Процитовано 9 травня 2017;
Укладення договору у спрощений спосіб
http://bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ008539 [Архівовано 12 грудня
2017 у Wayback Machine.

30. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження. Відп. ред.: доктс іст. наук, проф. В.О. Горбик. - К.: НАН України, Ін-т історії України, Ін-т туризму ФПУ, 1998. – 399

31. Законодавство про пам'ятники історії та культури. - К.: Політвидав України, 1970. - 464 с.

32. Збережена спадщина (Українському товариству охорони пам'яток історії та культури - 40 років): Збірник матеріалів і документів (упор. Титова О. М., Пархоменко М. Т., Демиденко О. О.). - К. : Центр пам'яткознавства НАН України, УТОПК, 2007. - 322 с.

33.Збірник нормативно-правових актів сфери охорони культурної спадщини / авт.-упор.: Сердюк ОА Бобровський Т.А., Кириленко Л.М.-Чернігів: ВАТ «РВК «Деснянська правда», 2011. -С. 18-26.

34. Класифікатори нерухомих об'єктів культурної спадщини України. -К.: Фенікс, 2012.-С.25-27.

35. *Клочко В.* Проблеми охорони археологічної спадщини // Пам'ятки України. - 2004. - № 4. - С. 2-е

36.Козак Д. Стан та перспективи охорони і дослідження археологічної спадщини в Україні / Матеріали спільного засідання Головної ради УТОПК і вченої ради Інстт туту археології НАН України. - К., 2009. - С. 2-5.

37.Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. 3-тє вид. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 464 с.]

38. Кравчук Н.П. Нові форми і методи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів у бібліотеці університету. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/29634/3/38-203-207.pdf>.

39. Муравська С.В. Управління культурною спадщиною: навч. посібник. - Львів: Видавництво ПП «Новий Світ-2000», 2023. - 230 с.

40. Основи пам'яткознавства / Під заг. ред.: Гриффена Л.О., Титової О.М. ; кол. авт.: Гаврилюк О.Н., Гаврилюк С.В., Горбик В.О. [та ін.] : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. - К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2012.-380 с.
41. Охорона культурної спадщини. Нормативна база: Збірник документів (3-є видання, доповнене перероблене) (автори-упорядники Пархоменко М.Т.,
42. Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник. Зошит 1. / Відп. редактор Горбик В.О. - К., 2005.-С.120-149
43. Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань: збірник документів (упоряд.: Л.В. При- бега (кер. проекту) [та ін.]. - К.: Інститут культурології Академії мистецтв України, 2009. - С. 334-34
44. Правова охорона культурних цінностей / Відп. редактор: Шемшученко Ю.С., Акуленко В.І. - К., 1997,-С. 428-431
45. Седов В.В. Памятники археологии: их значение, учет и охрана // Археологические памятники Европейской части РСФСР. - М., 1995. - С. 5-12.
46. Титова О.М., Рудика Н.М., Левада М.Є.) / Укс раїнське товариство охорони пам'яток історії та культури; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. - К., 2010. – 580 с. С. 196-209;
47. Праці науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. - К. Вип. 1. - 2005. - 256 .. і Вип. 2. - 2006. - 304 с.; Вип. 3. - 2007. - 488 с.; Вип. 4. - 2008. -512 с.; Вип. 5. - 2010. - 368 с.
48. Титова О.М. Деякі актуальні питання збереження культурної спадщини України // Праці Центру пам'яткознавства. Вип. 16 / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. - 2009. - С. 5-10.
49. Швецова-Водка Г.М. Вступ до бібліографознавства: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. 216 с.